

Eski Uygurcada Budizm'e Ait Bir Ritüel: *Bakçan Olur-* *A Ritual of Buddhism in Old Uyghur: Bakçan Olur-*

Burak Can Deveci¹

ÖZET

Dini pratikler içerisinde önemli bir yer işgal eden ritüeller, pek çok inanış sisteminde bulunmaktadır. Bu inanış sistemlerinden biri olan Budizm'de de ritüellerin kapsamı geniş olmakla birlikte çoğunlukla manastır etrafında gerçekleştirilen pratik uygulamalardan söz edilmektedir. Manastırda gerçekleştirilen uygulamalardan biri olan ve Eski Uygurcada *bakçan* sözü ile karşılanan ritüel, genellikle “yaz yağmurlarının üç ayı boyunca ikamet; inziva” gibi belli bir dönem boyunca bir yerde ikameti salık veren bir uygulamadır. Bunun yanında *bakçan* sözünün Çin Budizmi'nin bir yansıması olarak Eski Uygurca metinlerde “yaz inzivasi”nın yanında “kış inzivasi”ni da karşılar şekilde kullanılıyor olması dikkat çekicidir. Buna göre, bu çalışmada kelimenin kavram alanı Eski Uygurca metinlere ait örnekler ışığında tespit edilecektir. Bunun yanında Eski Uygurca biçime kaynaklık eden ara ve ana dil/diller ve bu kaynaklığın şekil ve anlam boyutları üzerinde durulacaktır. Ayrıca Eski Uygurca sözcüğün farklı metinlere göre farklı imlaları hakkında açıklama yapıp imladaki farklılaşma üzerinde etkili olan faktörlere ait yorumlarda bulunulacaktır. Eski Uygurca sözcüğün yardımcı fiillerle birlikte kurduğu birleşik fiil yapıları değerlendirilip bunların kullanımları hakkında açıklamalar yapılacaktır. Bununla birlikte genelde tüm Hint inanışlarında özeldi ise Budizm'de görülen “öldürmeme” ve “zarar vermeme” ilkesinin başlangıçta ritüelin ortaya çıkışındaki etkisi ve katkısı işlenecektir. Budizm'de ritüelin gezginlik ve yerleşik düzen arasında oluşturduğu köprü ve özellikle Budist cemaat ve manastır düzenine olan katkısı bakımından ritüelin önemi Eski Uygurca metinler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Eski Uygurca, ritüel(ler), inziva, *bakçan*

ABSTRACT

Buddhism has a wide range of rituals, most of which are mentioned with regard to practices carried out around monasteries. The term *bakchan* is used in Old Uyghur for one of these practices and mostly recommends dwelling in one place for a period of time, such as a residence or place of retreat during the three months of the summer rains. Accordingly, this article will attempt to identify the conceptual area of the term in light of examples from Old Uyghur texts and furthermore determine the protolanguage and the lexical cognates that are the source of the Old Uyghur form, emphasizing these sources' dimensions of shape and meaning. In addition, this article will detail the different spellings of the Old Uyghur term according to different texts and interpret the factors that have affected the different spellings, as well as evaluate the compound verb structures formed by the Old Uyghur word using auxiliary verbs. The ritual appears to have emerged as a result of social pressure, and at its heart lies the principle of do not kill/do no harm, which is seen in all Indian beliefs and Buddhism. The article will separately discuss the effect and contribution of this principle regarding the development of the ritual in particular, as well as the bridge the ritual has created in Buddhism between migratory and permanent settlements. The article will seek out the importance of ritual, especially in terms of its contribution to the Buddhist community and monasticism.

Keywords: Buddhism, Old Uyghur, rituals, retreat, *bakchan*

¹Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

ORCID: B.C.D. 0000-0002-7404-6832

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Burak Can Deveci,
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri,
Türkiye
E-mail: burakcandeveci@gmail.com

Başvuru/Submitted: 29.05.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 06.10.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 22.10.2022

Kabul/Accepted: 27.10.2022

Atf/Citation:

Deveci, B. C. (2022). Eski Uygurcada Budizm'e ait bir ritüel: *bakçan olur*. *TUDED*, 62(2), 325-352. <https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1119114>

EXTENDED ABSTRACT

Rituals in the early days of Buddhism were simply performed around monasteries; over time, however, they evolved into annual rituals and festivals and took on a social structure. Before Buddhism, rituals in South Asian religious beliefs were performed on the days of the lunar sabbath in particular. Buddha is known to have rejected the extreme ascetic attitude and to have accepted the middle way. Although Buddhism has a more moderate ascetic rule compared to other Indian belief systems, the aim is to dull desire, suppress bodily pleasures as much as possible, and bring spiritual pleasure to the fore. These retreats generally coincide with the summer rains in Buddhism, with the culmination of the retreat occurring in a ritual of repentance and confession.

Various opinions are found regarding the root and cognate languages of the Old Uyghur *bakchan*. While some scholars are skeptical, others directly cite the origin of the word as the Sanskrit *bhakta-chinnaka* [withdrawal from food, hunger] which then passed into Old Uyghur by means of cognate languages such as *pakaccām* [period of rest from travel during the monsoon] in Tocharian B, *pākāccām* in Tocharian A, *pkc'n* [summer residence duty] in Sogdian, which is equivalent to *anju* 安居 [tranquil dwelling; to live in peace] in Chinese. In Buddhism, *bakchan* means to retreat from life by remaining within a monastery for three months during the rainy season, which is *san anju* 三安居 [the three months of summer retreat], *yu anju* 雨安居 [the rains, the rainy season, time of the summer retreat], or *xia anju* 夏安居 [the period of the summer retreat for meditation] in Chinese, or *dbyar gnas* in Tibetan. According to these, Sogdian is the lexical cognate that is closest to the Old Uyghur form in terms of form and meaning. In light of current knowledge, determining which of these three existing lexical cognates is the source of the Old Uyghur form appears difficult. However, the point that draws attention here is that the meaning of the forms in the lexical cognates' languages and Old Uyghur are far removed from the meaning of the Sanskrit form, which is the source language. According to this, while the Sanskrit form of *bhakta-chinnaka* is the source of the Old Uyghur form, this effect did not occur in a semantic dimension. It is possible to say that the languages of the lexical cognates greatly influenced the meaning of the Old Uyghur form. In one Old Uyghur example, *yay kish b(a)kchan olur-* [summer (and) winter are the time for retreat] indicates that the term *bakchan* has a different semantic value apart from the rainy season retreat.

The most common spelling for the Old Uyghur word is *bakchan* or *b(a)kchan*. However, the text *Insadi Sutra* shows the word to have a different spelling compared to other examples. This may be a case that directly relates to the text's author and/or copyist. In addition, the change in spelling can be thought to have occurred due to the text being counted among the old Uyghur texts. According to this, the *Insadi Sutra* is one of the oldest dated texts of Old Uyghur, with the existing copy dating back to the 17th or 18th century. This text is also stated as being the first one written in the old period of the Yuan Dynasty. Considering this historical background, the Old Uyghur form of *birkchan* can be considered to have been influenced by Mongolian orthography and to have moved away from its earlier forms.

The Old Uyghur *bakchan* is one of the expressions used in the texts of the religious circle of the Uyghur language and also one used to refer to a Buddhist religious ritual. The heavy rains and floods seen in the monsoon season in some parts of South Asia can initially be said to have completely hindered the *bhikkhu* and *bhikkhuni* from wandering around and begging. This season required wandering beggars to find shelter, and Buddhism adopted the rainy season retreat from early Indian religious traditions.

In the early period, temples or monastic institutions did not exist, and monks mostly lived in the forest or under trees, traveling from village to village collecting food and spreading teachings. Although Buddha and some of the monks who followed him are known to have lived in one place during the rainy season, the monks continued their wanderings during the rainy season. The question was raised to Buddha as to why Buddhist monks were not allowed to stay in one place while ascetics belonging to other Hindu religious beliefs did not have to wander during the rainy season. With these factors in mind, Buddha later came up with a rule that required Buddhist monks to stay in a residence for three months during the rainy season. The three-month rainy season retreat usually begins with the full moon of Āṣāḍha. In general, however, some flexibility is given to setting the start date of the rainy season retreat, but it should definitely last the full 90 days.

GİRİŞ

Her dinî inanış, yazılı ve/veya sözlü normların yanında pratik uygulamalara ve davranışlara sahiptir. Buna göre bir inanç sisteminde iman ve pratik, iki ayrı fakat bir arada düşünülmesi gereken olgular bütünüdür. Bu durumda her bir inanç sisteminin “tutum ve davranışlar sistemi” olarak da ifade edilmesi yanlış bir varsayım olmayacaktır. Dinî ritüeller, “tutum ve davranışlar sistemi” olarak adlandırılan inanışların temelini oluşturan pratik uygulamaların başında gelmektedir. Dinî inanışlar arasında çoğunlukla yazılı olmayan kurallara göre gerçekleştirilen ritüeller, “âdet hâline gelmiş dinî kural” görünümünü daha sonraki dönemlerde kazanmış ve inanırların hayat şekillerini oluşturmuşlardır. İnanırları tarafından kutsal bir davranış olarak kabul edilen bu ritüeller, onları kurtuluşa erdirecek mutlak yol olarak tasavvur edildiklerinden dolayı yılın belli dönemlerinde tekrarlanmaktadır. Her dinin kendine özgü ritüelleri bulunmaktadır ki Budizm’de de pek çok önemli ritüel yer alır. Bu konuda açıklamalarda bulunan Lewis’e göre toplumsal yaşam, ay döngüsüne dayalı manastır takvimince düzenlenmiş uygun ritüellere dayanmaktadır ve manastır düzeni içerisinde tören salonundan tuvalete, cübbe giyiminden keşişler arasındaki hiyerarşiye, anlaşmazlıkların çözümünden kural bozucuların kovulmasına kadar keşişlerin ve rahibelerin düzenli olarak belirlenmiş ritüellerle noktalanmış disiplinli bir yaşam sürmeleri beklenmektedir (2016, s. 324).

Budizm’de başlangıçta sadece manastır etrafında gerçekleştirilen uygulamalar, zaman içinde toplumsal bir yapıya bürünerek takvimsel ritüel ve festivallere evrilmiştir. Budizm’den önce Güney Asya dinî inanışlarında ritüeller özellikle ay sebtine denk gelen günlerde yapılmaktadır. Aynı şekilde Budizm’in ilk dönemlerinden itibaren Budistler ayın döngüsel hareketlerinde özellikle dolunayda çeşitli ritüeller gerçekleştirirler ki buna en iyi örnek *Prātimokṣa*’dır (Buswell, 2004, s. 285-286). Yine Budistler, Buddha’ya (namaskāra) ait övgüler okuduktan sonra Buddha resmine, bodhi ağacına veya *stūpa*’ya adak (pūjā) sunmak için özellikle dolunay günlerinde yerel tapınağı ziyaret ederler. Diğer bazı dolunay günleri de özel festivaller/ritüeller için ayrılmıştır. Bunlardan en önemlisi, Buddha’nın doğum ve ölüm gününe tekabül eden Nisan/Mayıs’ın (vaiśākha) dolunay günüdür (Buswell, 2004, s. 286). Genel olarak incelendiğinde Budizm’de ritüellerin büyük bir kısmı dolunayda başlar ve biter. Bu durum, Lewis’in de açıklamasına göre Budist ritüellerin hayatın doğrudan ayın evreleriyle takip edilen takvime göre şekillenmesinin bir sonucudur (2016, s. 323).

Ayın döngüsel hareketlerine göre şekillenen Budist ritüellerde genel olarak canlılık/kişinin kurtuluşu amaçlanır ve bundan kaynaklı olarak da “inziva” gibi önemli bir kavram etrafında gerçekleşen ritüel bulunur. Budizm’de “inziva” ve “münzevilik”, üzerinde durulması gereken olgulardan biridir. Eliade’ye göre dünyadan elini eteğini çekmek, malından mülkünden ve hırslarından arınmak ve köklü bir inzivaya çekilmek bilgiyi ve çileciyi özgürlüğe ve mutluluğa ulaştıran yollardandır (2003, s. 59). Ayrıca Budizm’de Nirvāṇa yolunda ilerleyen bir keşişin uygulaması gereken pratiklerin başında gelen meditasyon, sessiz bir inzivadan başka bir şey değildir. Buna göre uygulayıcı doğru meditasyon pratiği için uygun bir ortamda inzivaya çekilir. Bu uygun ortam, Buddha’nın aydınlanma meditasyonunu gerçekleştirdiği gibi dış

dünyaya kapalı bir mekândır. Budizm’de sessizlik, inziva ve meditasyonun ortak paydasıdır. Bu durum, Eski Uygurcaya çevrilen Xuanzang Biyografisi’nde şu şekilde anlatılmaktadır:

HTV/2146-2161|| *öyre bu êlte burhan nomı yok erken vairoçanê atl(ı)g arhant kaşmirdın kelip bo oronta arıg ara dyan olurdı körteçi kişi tañırkap tonın körkin aduklap odon hanka ôtünti odon han ... körüp siz ne kişi ... yalğuzın bo berk arıg içinte ornag tutup negü kılur siz tēp ayıtdı arhant sözledi men erser tükel bilge teñri teñrisi burhan tētsēsi men tigisiz aqlak oronlarda ermek öz töröm ol tēp tēdi* (Dietz, Ölmez ve Röhrborn 2015, s. 227-228) ‘Önceleri bu memlekette Budizm yayılmamışken Vairocana adlı rahip, Keşmir’den gelip bu yerde orman içinde meditasyona girdi. (Onu) gören kişi şaşkın bir ifadeyle kıyafetini ve görünüşünü tuhaf bulup Hotan kralına arza çıktı. Hotan kralı ... görüp siz nasıl ... yalnız başınıza bu orman içinde ikamet edip ne yapıyorsunuz, diye söyledi. Rahip cevap verdi: ben ki her şeyi bilen tanrılar tanrısı Buddha’nın öğrencisiyim. Sessiz ve ıssız yerlerde bulunmak benim kendi kanunumdur, dedi.’

Bunun yanında Buddha’nın “aşırı çileci” tutumu reddettiği ve “orta yolu” kabul ettiği bilinmektedir (Tokyürek, 2019, s. 54). Budizm, diğer Hint inanç sistemleriyle karşılaştırıldığında her ne kadar daha ılımlı bir “çilecilik” sistemine sahip olsa da aslında amaç nefsin köreltilmesi, bedensel hazların olabildiğince bastırılması ve manevi hazzın ön plana çıkarılmasıdır. Bu durum Güzeldal’a göre doğrudan İslam tasavvufundaki çilecilik ve münzevilikle örtüşmektedir (2019, s. 80-81). Bunun gerçekleşmesi için uygulanması gereken en önemli ritüel ise inzivadır. Her inziva belli bir zaman aralığıyla sınırlıdır ve insan bedeninin yok oluşuna sebebiyet vermemektedir. Bu inzivalar genel olarak Budizm’de yaz yağmurlarına denk gelir ve inzivanın sonu “tövbe ve itiraf ritüeli” olarak adlandırılabilen Skr. *pravāraṇā* töreni ile geçirilir.

1. Eski Uygurca *bakçan* Sözüünün İmlası ve *bakçan olur-/bol-/ertür-/tüke-/kon-/ötün-*

‘Yağmur mevsimi boyunca keşişlerin manastırda kalması’ (Wilkens, 2021a, s. 98) anlamını karşılayan EUyg. *bakçan* kelimesinin ilk ve ara dilleri hususunda çeşitli görüşler olmakla birlikte Tezcan (1974, s. 86) şüpheyle yaklaşarak Skr. *bhakta-chinnaka* şekline gönderme yaparken Zieme (2007, s. 171) ve Elmalı (2016, s. 349) ise doğrudan Sanskritçe biçimle ilişki kurar. Skr. *bhakta-chinnaka* ‘yemekten el çekmek, açlık’ (Edgerton, 1993, s. 405a) gibi anlamlara gelmekte olup mevcut ara diller vasıtasıyla Eski Uygurcaya geçmiştir: < Toh. B *pakaccām* ‘Muson yağmurları sırasında seyahatten mola verme dönemi’ (Adams, 2013, s. 374; Wilkens, 2021a, s. 98) ~ Toh. A *pākaccām* (Wilkens, 2021a, s. 98) ~ Soğd. *pkc'n* ‘yazlık ikamet vazifesi’ (Yoshida, 2008, s. 340; Wilkens, 2021a, s. 98). Bunun yanında sözcüğün Çince ve Tibetçe karşılıkları ise şu şekildedir: = Çin. *anju* 安居 ‘sessiz ikamet’ (Soothill ve Hodous 1975, s. 211), ‘huzur içinde yaşamak; (Budizm’de) perhiz tutmak, yani yağmur mevsiminde üç ay manastırda kalmak’ (Giles, 1912, s. 6); *san anju* 三安居 ‘üç aylık yaz inzivası’ (Soothill ve Hodous 1975, s. 63), *yu anju* 雨安居 ‘yağmurlar, yağmur mevsimi, yağmur barınağı’ (Soothill ve Hodous 1975, s. 294); *xia anju* 夏安居 (Wogihara, 1979, s. 1393) ‘yağmurlar, meditasyon için yaz inzivası dönemi’

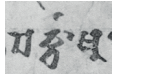
(Soothill ve Hodous 1975, s. 323) = Tib. *dbyar gnas* (Buswell ve Lopez, 2014, s. 960). EUyg. *bakçan* şeklinin Sanskritçe karşılığı hakkında başka yorumlar da mevcuttur. Terimin Toharca B karşılığını veren Adams, Sanskritçe biçim olarak **upagacchana* ifadesini yeniden kurmuştur (Adams, 2013, s. 374). Ancak Wilkens'e göre (2021a, s. 98) bu atf belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte EUyg. şeklin Sanskritçe karşılığı Tieshan'a göre *bhaktaşaṇa* sözcüğüdür (2015, s. 36). Skr. *bhaktaşaṇa* biçiminin Çin. karşılığı ise *shiwu* 食物 olarak gösterilmiştir (Tieshan, 2015, s. 36). Çin. *shiwù* 食物 'erzak, yiyecek' anlamlarına gelmektedir (Giles, 1912, s. 1225). Ayrıca Müller de muhtemel olarak *bakçan* kelimesinin Çincedeki karşılığını *mo ran* 默然 olarak vermektedir (1922, s. 93). Tekin de çalışmasında Müller'in UIII'deki Çin. *mo ran* 默然 şeklini EUyg. sözcüğün muhtemel karşılığı olarak vermiştir (Tekin, 1980, s. 73). Müller'in verdiği şekil Çince 'sükûn, konuşmadan' gibi anlamalara gelir (Soothill ve Hodous 1975, s. 454). Csongor UIII'de geçen EUyg. *bakçan* şeklini, *bägjân* şeklinin düzeltilmiş şekli olarak kabul etmiş ve T'ang dönemi Uygurca metinlerdeki Çince unsurlardan biri olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında bu şeklin Eski Çincesini *mäk nziän* olarak göstermiştir (1952, s. 80). Eski Çin. *mäk* EUyg. *bäg* Kuzey Çin. *mo* ile denktir. Ayrıca Eski Çin. *nziän* EUyg. *jän* ve Kuzey Çin. *zan* biçimlerine denk gelmektedir (Csongor, 1952, s. 113-118).

Tüm bunlara göre EUyg. biçime şeklen ve anlam açısından en yakın ara dil Soğdca olmakla birlikte Toh. A/B şekillerinin de EUyg. biçime kaynaklık edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yine Toh. B şeklin anlamsal boyutu ile EUyg. şeklin anlamı örtüşmektedir. Ne yazık ki Toh. A biçimin anlamsal dairesi tespit edilememiştir. Bu üç mevcut ara dilden hangisinin EUyg. biçime kaynaklık ettiğini yani bu dillerden hangisinin "veren dil" olduğunu tespit etmek ise şu anki bilgilerimiz ışığında zor görünmektedir. Fakat burada dikkati çeken husus ara dillerdeki ve EUyg.'daki biçimlerin kaynak dil olan Sanskritçe şekle ait anlamdan uzak olmasıdır. EUyg. anlam Sanskritçede *varṣāvāsa* '(bir keşişin) yağmur mevsimi ikameti' (Edgerton, 1993, s. 472b) veya *varṣāvāsana* '(bir keşişin) yağmur mevsimi ikameti' (Wilkens, 2021b, s. 879) şekillerinde kullanılmaktadır. Ancak bunların EUyg. *bakçan* ile şekil yönünden bir ilişkilerinin olduğunu söylemek zordur. Skr. *varṣāvāsa* ifadesinin doğrudan eşdeğeri EUyg. *piğçan erig* 'yağmur mevsimi ikameti' kullanımınıdır (Maue, 2015, s. 130; Wilkens, 2021b, s. 139). Buna göre EUyg. biçime her ne kadar Skr. *bhakta-chinnaka* şekli kaynaklık ediyor olsa da bu etki anlamsal boyutta gerçekleşmemiştir. EUyg. biçimin kazandığı anlama ise ara dillerin büyük oranda etki ettiğini/edebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca ara dillerdeki şekiller de Skr. anlama bağlı kalmamış, yani *bhakta-chinnaka* ifadesinin anlamsal boyutu Sanskritçeden dışarıya çıkamamıştır. EUyg. *bakçan*, ara dillerin de etkisiyle, farklı bir anlamı karşılamaktadır. Ancak bunun yanında Çin. *anju* 安居 sözcüğüne Giles'in verdiği anlamlardan biri olan 'perhiz tutmak' (1912, s. 6) ise bu noktada dikkat çekicidir.

Genel olarak EUyg. *bakçan*, "yağmur mevsimi inzivası"nı karşılar. Bu yağmur mevsimi ise yaz aylarına denk gelir. Bu bakımdan EUyg. metinlerde *yaykı üç ay küni*¹ *bakçan* 'yazın üç ay günü yağmur mevsimi inzivası' (Shimin, Klimkeit ve Laut 1998, s. 70) gibi kalıplaşmış

1 Shimin ve ark. (1998) kelimeyi *köni* şeklinde ifade ederler, fakat Tekin bu kelimeyi *küni* (2019, s. 179) şeklinde okur ve 'ayın günü' (2019, s. 270) anlamını verir. Burada kelimenin *küni* olması gerektiği düşünülmektedir.

terimler yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, Eski Uygurca bir örnekte *yay kış b(a)kçan olur-* ‘yaz (ve) kış inzivada kal-’ (Zieme, 1981, s. 254-255; Moriyasu, 2004, s. 158) şeklindeki ifade EUyg. *bakçan* sözcüğünün “yağmur mevsimi inzivasi”nın yanında farklı bir anlamsal değerinin daha olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan EUyg. *bakçan* için önerilen anlam ‘inziva; yaz ve kış aylarında gerçekleştirilen inziva’dır. EUyg. *bakçan* sözcüğünün imlası ise metinlere göre farklılık göstermektedir. Buna göre EUyg. metinlerden tespit edilebilen şekillerin yanında bu şekillere ait fragman örnekleri ve transliterasyonlar aşağıdaki gibi tabloda gösterilebilir:

Tablo 1: Eski Uygurca Sözcüğün İmlası				
	Fragman ²	Transliterasyonu ³	Yazı çevirimi ⁴	Örneğin bulunduğu metin
1.		<i>pyrkç'n</i>	birkaçan	BTIII/601 (Tezcan, 1974, s. 51)
2.		<i>p'kç'n</i>	pkçan	Mait./91.22 (Tekin, 2019, s. 165) ⁵
3.		<i>pykç'n</i>	bikçan	ZiemeCaitya/U3366Ver.6 (Zieme, 2007, s. 166)
4.		<i>pkç'n</i>	b(a)kçan	HTII/121 (Ölmez, 2002, s. 230)
5.		<i>pkç'n</i>	bkçan	UigSteu/U5319.8 (Zieme, 1981, s. 254)
6.		<i>p'kç'n</i>	bakçan	BuddhistheApokalypse (Shimin ve ark., 1998, s. 71)
7.		<i>pā kcām⁶</i>	<i>pıkçan</i>	MaueBrāhmī/29A.2 (Maue, 1996, s. 149)

Görüldüğü gibi EUyg. 'ya ait örneklerde farklı imlalarla söz etmek mümkündür. Bu farklı biçimler, Eski Uygurca sözcüğün imlasının netlik kazanmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte Eski Uygurca sözcüğün imlasında özellikle *bakçan* ve *pakçan*

- 2 Fragman örnekleri, metin yayını yapan araştırmacıların çalışmalarındaki tıpkıbasım bölümlerinden alınmıştır. Bunun haricinde, fragman numarasına erişilebilen parçalar özellikle belirtilmiştir. Ayrıca, HTII çalışmasına ait fragman numaraları ve kataloglar tespit edilemediği için fragman örneğine yer verilememiştir.
- 3 Metin yayını yapılan çalışmalarda verilen transliterasyonlar aynı şekilde alıntılanmıştır. Ancak bunlar, fragman örnekleriyle kontrol edilerek doğru olduğu düşünülen şekilde verilmiştir.
- 4 Yazı çevirimleri, metin yayını yapılan çalışmalardaki özgün şekillerine sadık kalınarak verilmiştir.
- 5 Mait./91.22'ye ait fragman örneği BuddhistheApokalypse (Shimin ve ark., 1998)'den alınmıştır.
- 6 Maue tarafından aynı sözcüğün imlası, pā g, cām (2015, s. 111) şeklinde gösterilirken yazı çevirimi ise *pıkçan* (2015, s. 130) şeklinde yapılmıştır.

biçimleri öne çıkmaktadır. Eski Uygur yazısı, *b-* ve *p-* seslerinin ayrımını yapan bir yazı sistemi değildir. Buna karşılık alıntılı olduğu düşünülen ara dillerdeki imlaların Toh. B *pakaccām* ~ Toh. A *pākaccām* ~ Soğd. *pkc'n* şeklinde *p-* ile olması EUyg. *pakçan* imlalarının muhtemel olabileceğini göstermektedir. Wilkens her iki eserinde de *bakçan* şeklinin yanında *pakçan* imlasını da sözlükbirim olarak madde başında göstermiştir (2021a, s. 98; 2021b, s. 139). Maue, EUyg. *pıgçan* şeklinde yazı çevirimini yaptığı sözcükteki *p-* ve *-ç-* seslerinin durumunun verici dilden Eski Uygurcaya uyarlanmasına bağlı olduğunu belirtmiştir (2015, s. 130). Brāhmī harfli Eski Uygurca parçalarda görülen sözcüğün *p-*'li imlası, birincilliğini yani sözcüğün *pakçan* veya türevlerinin doğru imlası olduğunu tamamen kanıtlamış değildir. Kasai'ye göre Uygur yazısından farklı olarak Sanskritçe kelime biçimleri, Brāhmī yazısıyla birlikte kesin ve doğru bir şekilde yazılabilir. Aynı şekilde Eski Uygur müellifleri arasında doğru ve tam Sanskritçe bilgisi yaygın olsaydı Eski Uygurcadaki Sanskritçe kelimelerin orijinal ve doğru biçimleri Brāhmī yazısıyla verilebilirdi. Ancak, aslında Eski Uygurcadaki çoğu Sanskritçe biçim, orijinallerine tam olarak karşılık gelmeyerek Toharcadan ödünç alınan bir şekilde karşılık gelir (Kasai, 2015, s. 406). Kasai'nin bu görüşüne göre Brāhmī yazısında sözcüğün transliterasyonu *bha-* ön hecesiyle görülmesi beklenirdi, ancak sözcük Toharca biçimlere işaret eder şekilde *pa-* ön hecesi ile yazılmıştır. Bu noktada Kasai, Eski Uygur metinlerindeki Budist Sanskritçe terimlerin şekil olarak Toharcadan ödünç alındığının açıkça görüldüğünden bahseder (2015, s. 404). Shōgaito da ilk dönem Eski Uygur-Tohar ilişkilerinden kaynaklı olarak Sanskritçe sözcüklerin esasen Toharca aracılığıyla Eski Uygurcaya geçtiğini belirtir (1978, s. 79). Ancak, Eski Uygur yazı sisteminde, Toharca biçimin doğruluğunu ve Eski Uygurca biçimin Toh. alıntılara uygun olarak *p-* ile olduğunu kanıtlayacak bir yazı gösterimi yoktur. Bu yüzden, yazıda *bakçan* ~ *pakçan* imlalarının doğruluğundan hareket edilecektir. Ancak, özellikle ritüelin açıklandığı yerlerde sözcükten bahsedilmesi gerekirken karışıklığı önlemek adına yalnızca EUyg. *bakçan* şekline yer verilmiştir/verilecektir.

Bunun yanında *Insadi Sutra* metninde ise sözcüğün diğer örneklerle göre farklı bir imlası bulunmaktadır. Bu, eserin doğrudan müellif ve/veya müstensihisiyle alakalı bir durum olabilir. Ayrıca metnin geç dönem Uygurca eserler arasında sayılmasından dolayı imlada değişikliklerin olabileceği düşünülebilir. Buna göre *Insadi Sutra* Eski Uygurcanın en geç tarihli metinlerinden biri (Ağca, 2021, s. 437) olmakla birlikte mevcut olan nüshanın 17. veya 18. yüzyıla kadar tarihlendirildiği bilinmektedir (Tezcan, 1974, s. 8). Yine Zieme bu eserin ilk olarak Yuan Hanedanlığı'nın geç dönemlerinde kaleme alındığını ifade eder (2006, s. 1). Bundan kaynaklı olarak da Ağca, metindeki Moğolca sözcüklere göre elde bulunan nüshanın değilse bile asıl nüshanın Moğollar döneminde yazıldığını düşünmektedir (2021, s. 437). Bu tarihî arka plan göz önünde bulundurulduğunda EUyg. *birçan* biçiminin Moğolca imla etkisinde kalarak daha erken şekillerdeki imladan uzaklaştığı düşünülebilir. Ne yazık ki kelimenin Moğolca yazılış şekli tespit edilememiştir. Bunun yanında Tezcan imladaki bu farklılaşan EUyg. *bikçan*, *birçan* ve *bakçan* şekillerinin Toharcanın farklı ödünclemeleri olduğunu belirtmiştir (1974, s. 28).

EUyg. *bakçan* sözcüğünün terim olarak “yağmur mevsimi inzivası” anlamını karşıladığına yukarıda değinilmişti. Bununla birlikte “inziva geçirmek, inzivada kalmak” olgularının

karşılanması için Eski Uygurca metinlerde *bakçan* isim kökünüyle birlikte birçok yardımcı fiil kullanılmıştır. Bu yardımcı fiiller, *bakçan olur-* (Shimin ve ark., 1998, s. 71) ‘inzivaya girmek; inzivayı geçirmek’; *b(a)kçan olgurt-* (Kasai ve Ogihara, 2017, s. 186) ‘inzivaya oturtmak, inzivaya sokmak’; *bakçan bol-* ‘inzivaya çekilmek’ (Elmalı, 2016, s. 349); *bakçan ertür-* (Shimin ve ark., 1998, s. 70) ‘inziva geçirmek’; *bakçan tüke-* (Elmalı, 2016, s. 182; Wilkens, 2016, s. 348) ‘inzivayı tamamlamak’; *b(a)kçanta ötün-* (Kasai ve Ogihara, 2017, s. 190) ‘inzivaya girmeyi teklif etmek, istemek’; *pkçan kon-* (Matsui, 2017, s. 117) ‘inzivada bulunmak’ gibi şekillerdedir.

EUyg.’da özellikle isim + yardımcı fiil şekilli birleşik fiil kuruluşlarında *olur-* yardımcı fiili dikkat çekmektedir. Bu durum, Wilkens’in fiile verdiği 4. gruptaki ‘yerine getirmek’ (2021, s.506) anlamıyla doğrudan ilişkilidir. Eski Uygurca metinlerde fiil, yardımcı fiil konumunda birçok Budist/Manihaist dinî ritüellerin kılınışını gösterir durumdadır. Bunlar *bakçan olur-* birleşik fiilinin yanında *yēti y(i)mki olur-* (Özbay, 2019, s. 89³¹⁰⁻³¹¹; Wilkens, 2021b, s. 894) ‘yedi kez Yimki töreni yapmak’ (Özbay, 2019, s. 95); *baçak olur-* (Özbay, 2019, s.88²⁹⁵; Wilkens, 2021b, s.134) ‘oruç tutmak’ (Özbay, 2019, s. 95); *vus(a)ntē olur-* (Özbay, 2019, s. 88²⁸⁴; Wilkens, 2021b, s. 849) ‘oruç tutmak’ (Özbay, 2019, s. 94); *dyan olur-* (Wilkens, 2007, s. 110⁸⁹⁸) ‘meditasyona girmek (Wilkens, 2021b, s. 249); meditasyon için oturmak (Elmalı, 2016, s. 365)’. Örneklerde de görüldüğü gibi *olur-* fiilinin doğrudan birinci anlamı olan ‘oturmak, yerleşmek, ikamet etmek’ (Wilkens, 2021b, s. 506) gibi anlamlarından uzaklaşıp bir ritüelin eylem biçimini karşılar duruma gelmesi, onun doğrudan deyimleşmiş birleşik yapılar arasında da zikredilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca inzivanın bir süreç gerektirmesi ve *olur-* yardımcı fiilinin çoğunlukla süreklilik bildiren bir fiil olarak devam eden eylemleri karşılama *bakçan olur-* yapısındaki bir araya gelen unsurların durumunu daha anlamlı kılmaktadır. Bunun yanında EUyg. *bakçan olur-* birleşik fiil yapısının yanında EUyg. *bikçanka olur-* (Ruji ve Zieme 1996, s. 46) yapısının varlığından da söz etmek mümkündür. Burada özellikle yönelme ekinin etkisiyle oluşan anlamın ‘bir şey için oturmak’ ve ‘bir şey için yerleşik duruma gelmek’ gibi kavram alanlarına ait olduğunu belirtmek gerekir. Budizm’de inzivanın doğrudan bir yerde oturarak yapılmadığı ancak belli bir dönem aralığında belli bir kurum etrafında yerleşik düzen hâline gelinerek gerçekleştiği bilinmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda EUyg. *bikçanka olur-* yapısı, *olur-* fiilinin asıl anlam yapısına daha çok yakındır. Bunun için EUyg. *bikçanka olur-* yapısı ‘inziva için oturmak’ > ‘inzivaya çekilmek’ şeklinde olmalıdır. Bunun bir benzeri *dyan olur-* ve *dyanka olur-* yapılarında da görülmektedir. Wilkens, yukarıda da belirttiği gibi EUyg. *dyan olur-* yapısı için ‘meditasyona girmek’ (2021b, s. 249) açıklamasını yaparken EUyg. *dyanka olur-* yapısı için ise ‘meditasyon için oturmak’ karşılığını kullanır (2021b, s. 250). Tüm bunların yanında *bakçan olur-* birleşik fiil yapısı için *olur-* fiilinin asıl anlamı olan ‘(dinlenmek için) oturmak; (geçici olarak belli bir yerde) yerleşmek, ikamet etmek’ (Clauson, 1972, s. 150) ile doğrudan ilişki kurulabilir. ‘İnzivada oturmak’ veya ‘inziva yerinde oturmak’ anlamlarından ‘inzivaya çekilmek’ anlamının gelişmesi muhtemeldir. EUyg. yapı, *olur-* yardımcı fiilin yanında *olgurt-* ‘(birini) oturtmak; (bir şeyi bir yere) yerleştirmek; (bir şeyi) tesis etmek’ (Clauson, 1972, s. 139) yapısıyla birlikte de kullanılmıştır. Bunun yanında

Erdal, özellikle 'oturtmak, ikamet ettirmek' gibi anlamlara dikkat çekmiştir (1991, s. 780). Şirin User, *olgurt-* fiilinin "oturtmak" çekirdek anlamlı bir fiilden "koymak, yerleştirmek" üst anlam katmanı kazandığını vurgulamıştır (2008, s. 135). Buna göre EUyg. *b(a)kçan olgurt-* (Kasai ve Ogihara, 2017, s. 186) yapısı bağlama göre dinî cemaati 'inziva için yerleştirmek, inzivaya oturtmak' gibi anlamlara gelmektedir. Buna göre "yerleştirme" ve "oturtma" eylemini gerçekleştiren *Kşemaṃkara Buddha*'dır; eylemden etkilenenler ise *tözün bursañ kuvrag* 'asil cemaat,'tir.

EUyg. *bakçan* sözcüğünün isim + yardımcı fiil yapısındaki bir başka kullanım örneğini oluşturan *bakçan bol-* ise en azından *olur-* yardımcı fiilli yapılardan daha farklı bir görünüm sergilemektedir. Eski Uygurcada *bol-* yardımcı fiilinin isim + yardımcı fiil kuruluşlarında dinî bir ritüeli karşılamak için kullanıldığı tek örnek *bakçan bol-* örneğidir. Yıldız, EUyg. *bakçan bol-* yapısını "bir süreç bildiren huzur fiilleri" başlığı altında değerlendirmiştir (2016, s. 276). Elmalı ise EUyg. *bakçan* sözcüğü için 'inziva' ve buna göre de *bakçan bol-* kalıbı için de 'inzivaya çekilmek' anlamını vermiştir (Elmalı, 2016, s. 323). Buna göre Elmalı'nın verdiği anlam 'inzivada olmak' ve dolayısıyla 'inzivaya çekilmek' gelişim çizgilerinde makul görünmektedir. Ancak, EUyg. *bakçan* sözcüğü için Wilkens'in verdiği anlamlardan bir diğeri 'yağmur mevsimi inzivasına riayet eden biri'dir (2021, s. 139). Buna göre *bakçan bol-* yani 'yağmur mevsimi inzivasına riayet eden biri olmak' gibi bir anlam dairesi de ihtimal dâhilinde düşünülmelidir.

EUyg. *bakçan* sözü, aynı zamanda *ertür-*, *ötün-* *kon-*, *tüke-* gibi fiillerle de birleşik fiil oluşturmaktadır ve bunların oluşturduğu birleşik fiillerde, fiillerin doğrudan anlamları etkilidir. Buna göre EUyg. *ertür-* fiilinin doğrudan birinci anlamı '(zaman) geçirmek' olarak verilmiştir (Wilkens, 2021b, s. 121). Bu bakımlardan EUyg. *bakçan ertür-* birleşik fiil yapısı yine *olur-* yardımcı fiiliyle kurulan yapılar gibi bir süreci karşılar durumda kullanılmaktadır. Yine EUyg. *tüke-*, 'sona ermek, bitmek' gibi kavram alanlarını işaretlemektedir (Clauson, 1972, s. 479). EUyg. *bakçan tüke-* ise sürecin bitişini yani 'inzivayı tamamlamak, bitirmek' gibi anlamları ifade etmektedir. EUyg. *pkçan kon-* (Matsui, 2017, s. 117) ise yine inzivada bulunan durumu karşılar. Eski Türkçede Runik harfli Türk yazıtlarından itibaren tanıklanan *kon-* yardımcı fiilli genel olarak '(bir yere) yerleşmek, (bir yeri) mesken tutmak' (Şirin, 2016, s. 733) gibi anlamları karşılamaktadır. Buna göre bu kullanımda yer işaretleyicisi durumunda bir mesken yerini işaretleyen EUyg. sözcük, *kon-* yardımcı fiiliyle birlikte işin gerçekleştiği durumu ifade eder. EUyg. *b(a)kçanta ötün-* (Kasai ve Ogihara, 2017, s. 190) yapısı da inziva sürecinin başlangıcına işaret eder. Clauson, *ötün-* fiilinin 'bir üst makama bir beyan veya talep sunmak, talep etmek; dua etmek' (1972, s. 62) gibi anlam alanlarını işaretlediğini belirtirken Erdal bu anlamların haricinde "teklif" kavram alanının da üstünde durmuştur (1991, s. 611). Erdal'ın belirttiği kavram alanı bu yapının anlamlandırılmasında da ortaya çıkar. Bağlama göre EUyg. yapı, *b(a)kçanta ötünü yarlıka-* (Kasai ve Ogihara, 2017, s. 190) şeklindedir. EUyg. yapının anlam derinliğindeki "teklif", *yarlıka-* fiilinin yapıya kattığı emir ile birlikte "yapılması gereken zorunlu bir eyleme" dönüşmüştür. EUyg. ifade 'inzivada bulunmayı rica etmek' anlam derinliğinden 'inzivaya girmeyi emretmek' anlamına bir gelişim seyri izler. İnzivayı *arhantlar*

kuvrığı ‘rahipler topluluğu’na “teklif ve emreden” Maitreya Buddha’dır. Bunun yanında EUyg. *üz-* fiilinden ‘tamamlamak, bitirmek, sona erdirmek’ anlamları kapsamında türetilen EUyg. *üzlünçü* ismi, *birkaçan üzlünçüsü* (Tezcan, 1974, s. 45) ‘inzivanın sonu’ kalıbıyla kullanılmıştır.

2. Budizm’de *bakçan* Ritüeli

EUyg. *bakçan*, Eski Uygurcanın dinî çevresine ait metinlerinde geçen ve Budist bir dinî ritüeli karşılamak için kullanılan ifadelerden biridir. Başlangıçta ritüelin ortaya çıkmasında özellikle Güney Asya’nın bazı bölgelerindeki Muson mevsiminde görülen şiddetli yağmurların ve sellerin rahip ve rahibelerin dolaşıp dilenmelerini imkânsız hâle getirmesinin etkili rol oynadığı söylenebilir. Bu dönemlerde gezgin dilencilerin barınma yerleri bulmaları gerekli hâle gelmiştir. Böylece, Śākyamuni Buddha’dan itibaren manastır topluluğunu yağmurlardan korumak ve barınımını sağlamak için cemaat dışındaki kişiler tarafından araziler, parklar ve binalar bağışlanmıştır (Jhonston ve Kleinhenz 2000, s. 55). Budizm, yağmur mevsimi inzivasını erken Hint dinî geleneklerinden benimsemiştir (Tilakaratne, 2012, s. 99). Yine aynı eksende bir diğer görüşe göre bu geleneğin Budizm’de gelişmesinde etkili olan Jain dilencileridir. Jainalar, zarar vermeme yeminine büyük önem verdiklerinden onlar için yağmur mevsiminde ikamet zorunlu hâle getirilmiştir (Barua, 2017, s. 220). Buswell ve Lopez’e göre de bu geleneğin köklerini Buddha zamanındaki antik Hindistan’ın Budizm ve Jainizm’i de içine alan diğer dilenci Śramaṇa mezheplerinde aramak gerekir (2014, s. 960). Araştırmacıların görüşlerinden hareketle ritüelin ortaya çıkışı antik çağda Hindistan ve özellikle Güney Hindistan coğrafyası gösterilebilir.

Śākyamuni Buddha’nın zamanından çok daha önce Hindistan’da gezginlerin yağmur mevsimi boyunca hem çamurlu yollardan geçmek zorunda kalmamak hem de bitkileri çiğnemekten kaçınmak için yerlerinde kalacakları bir gelenekten söz edilmektedir. Śākyamuni Buddha’nın ilk yıllarındaki keşişler, Jainler tarafından bu geleneğe uymadıkları için eleştirilmiş, bu yüzden Buddha onlara yağmurların üç ayı boyunca gezinmelerini durdurmalarını salık vermiştir (DeGraff, 2013, s. 133). Ancak bu ritüelin Budizm’de diğerlerine göre daha farklı bir şekilde yerleştiği de görülmektedir. Jain ve Brahman gezginlerinin yağmur mevsimi inzivası sırasında “birlikte yaşamayı” salık veren herhangi bir kuralından söz edilmez. Buna ek olarak Jainizm’de “özel olarak yapılmış” hiçbir ikamete izin verilmez ve yalnızca öğretmen ve onun öğrenci grubu yasal olarak birlikte yaşayabilir. Ancak diğerlerine nazaran Budist yağmur mevsimi inzivası, keşişlerin cemaatle birlikte yaşaması için büyük bir fırsatı doğurduğu söylenmektedir (Dutt, 1962, s. 53). Fakat bunun yanında Budizm’de de bu eylemin yerleşmesindeki ana neden, yeni çıkmış otların üzerinde yürüyerek onlara zarar verilmesinin dindarlar için makbul bir davranış olmadığı düşüncesi yatmaktadır (Tilakaratne, 2012, s. 99).

Buddha vaaz vermeye yağmur mevsimi başladığında devam etmiş, bu vaazlarını kentlerin yakınlarında bulunan *vihār*alara yani manastırlara kapanarak uygulamıştır. Bunun yanında yılın geri kalanında ise yanında en yakın müritleriyle birlikte ülkeyi dolaşarak İyi Yasa’yı vaaz etmeye devam etmiştir (Eliade, 2003, s. 92). Buddha, tanrılardan daha üstün olduğunu

gösteren *devātideva* yani “tanrıların tanrısı” anlamına gelen sığata sahip olmasına rağmen yine de kendisinin ortaya koyduğu manastır kurallarına bağılı kalan bir keşiş kimliğindedir. Bu nedenle her gün sadaka dilenmek için yeryüzüne dönmek zorunda kalmıştır. Buddha'nın uyguladığı manastır kurallarından biri de yağmur mevsimi inzivası olmuştur. O, yağmur mevsimi inzivasının doksan günü boyunca her gün Sumeru Dağı'nın zirvesinde Śāriputra'ya öğretilerini tekrar etmiştir. Yağmur mevsimi boyunca, Trayastrimśa cennetinin tanrılarına öğretiyi tekrarlarken bile her gün günlük yemeğini dilenmek için aşığı inmiştir. Sonunda, öğretiler ve yağmur mevsimi inzivası sona erdiğinde Buddha'nın insanların dünyasına dönme zamanı gelmişti (Lopez, 2017, s. 164-165). Budizm'de tüm varlıklar “arzu âlemi”nde yani Skr. *kāma-dhātu*'da yaşar. Bununla birlikte bazı tanrılar “şekil âlemi” (Skr. *rūpa-dhātu*) ve “şekilsizlik âlemi”nde (Skr. *ārūpya-dhātu*) bulunur. Bu üç âlem (Skr. *tri-dhātu*) bir bütün olarak evrenin veya varoluşun karşılığıdır (Sadakata, 1997, s. 41). Sumeru Dağı'nın zirvesindeki Trayastrimśa cennetinde yer alan tanrılar ve özellikle de Śākyamuni Buddha'nın annesi artık fiziksel ve maddi bedenleriyle değil, tözleriyle biçimlidirler. Bu bakımdan Śākyamuni Buddha'nın her “arzu âlemi” ve “şekilsizlik âlemi” arasında yaptığı yolculuk, onun tanrısal bedeni ve insanî bedeni arasındaki yolculuğu da göstermektedir. İşte Buddha'nın âlemler/bedenler arasındaki bu yolculuğu yağmur mevsimi sırasında da devam etmiş; Śākyamuni Buddha, sıradan bir keşiş görünümünde yağmur mevsimi inzivasına riayet etmiştir.

Buddha bazen yalnız kalmak, dünyadan çekilmek, inzivaya girmek için yılın bu zaman dilimini yani yağmur mevsimini tercih etmiştir. Aydınlanmadan sonra Buddha'nın geçirdiği en önemli yağmur mevsimi inzivası Trayastrimśa cennetinde gerçekleşmiştir. Buddha, inziva için Sumeru Dağı'nın zirvesindeki Trayastrimśa cennetine çıktığında tanrılar tarafından karşılanmış ve hürmet görmüştür. Daha sonra annesi de dâhil olmak üzere tüm tanrılar onun *Abhidharma Piṭakası*'nı dinlemek için etrafında toplanmışlardır. Buddha'nın yedi kitabın hepsini okuması tam üç ay sürmüştür. Bu süre zarfında vaazını durdurmada devam etmiştir. Bu yağmur mevsimi inzivası vaazının nedenlerinden biri, Buddhalar tarafından gerçekleştirilen zaruri eylem olan babalarını ve annelerini gerçeğin tasavvuru hâline getirmektir. Buddha, Kapilavastu'ya yaptığı ziyaret sayesinde babasının ihtidasını çoktan gerçekleştirmiştir; annesinin dönüşümünü ise burada gerçekleştirir. Bu inziva süresi boyunca verdiği vaazlar sayesinde onun en iyi öğrencisi ve takipçisi annesi olmuştur (Strong, 2009, s. 148-149). Siddhārtha Gautama'nın annesi ve babası o artık aydınlanmasını gerçekleştirip “Śākyamuni Buddha” adıyla anılır olduğu sırada hayatta değildir. Buddha, onların ihtidasını gerçekleştirmek için harekete geçer ve babasından sonra annesinin ihtidasını da Trayastrimśa cennetinde gerçekleştirir. İşte buradaki yağmur mevsimi inzivası sırasında öğreti dersleri annesinin en iyi öğrencisi ve takipçisi olmasını sağlamıştır. Buddha'nın özellikle Trayastrimśa cennetinde girdiği yağmur mevsimi inzivası ve onun inziva sırasında cennette ikameti sebebiyle insan hayat şeklindekilerin yalnız kalması Eski Uygurca şu paragrafta işlenmiştir.

Mait. 91.15-29 || *ol üdüñ ç(a)mbudvip uluştaki tört (türlüg) tērin kuvrag siz erür siz anın siziñe ötünür biz biz inçe eşidür biz tükel bilge teñri teñrиси burkan bizni kodup idalap strayastrış teñri yēriñe pğçankas barı yarlıkamış amtı siz tört türlüg tērin*

kuvragıñ yalavaçımız boluñ tükel bilge teñri teñrısı burkan tapa barıp inçe tęp ötüg ötüñ sızıñte öñi ödrülüp yalañuklar yeri kutsuz ülgüsüz osuglug boltı biz yeme nomlug aş bulmadın aça tegintimiz sizni körmek suvsamakka biz suvsalık boltumuz (Tekin, 2019, s. 165-166; Shimin ve ark., 1998, s. 68-69) “O sırada Jambudvīpa’daki dört (kısmılı) cemaat sizsiniz. Bu yüzden size yalvarırız. Biz şöyle (bir şey) işittik. Mükemmel hikmetli, Tanrılar Tanrısı Buddha bizi bırakıp Trāyāstrimśāh (adlı) tanrılar ülkesinde, haşmetle istiğraka dalmış! Şimdi siz dört kısmılı cemaatin (ve) bizim elçimiz olun! Mükemmel hikmetli, Tanrılar Tanrısı Burkan’a doğru gidip şöyle bir dilekte bulunun: Sizden ayrıldıktan sonra insanlar âlemi sanki kutsuz, nasipsiz oldu! Biz de din yemeği bulamadan açlığa maruz kaldık. Sizi görmeğe susadık.” (Tekin, 2019, s. 261-262).

Ohnuma’ya göre Budizm’de “anne sevgisi” güçlü ve tekrar eden bir sembol olarak kullanılmıştır (2007, s. 97). Bunun yanında Buddha’nın bir zamanlar bütün bir yağmur mevsimini annesinin bir tanrı olarak yeniden doğduğu Trāyāstrimśā cennetinde ona dharma’yı öğretmek için geçirmesi Budizm’de köklü bir anlatı geleneğini oluşturmuştur (Ohnuma, 2007, s. 112). Bu gibi durumların örneklerini Eski Uygurca metinlerde de bulmak mümkündür. Buddha’nın annesi Mahāmāyā çoğunlukla diğer tanrılarla birlikte Trāyāstrimśā cennetinde tasvir edilir ve Buddha onun için özellikle de yağmur mevsimi zamanlarında buraya yolculuklar yapar. Burada yağmur mevsiminin üç ayı boyunca yapılacak “inziva” onları kurtuluşa sevk etmek ve minnetleri kazanmak için oldukça önemlidir.

ZiemeCaitya || tüzgerinçsiz arjılar eliği tükel bilge burhan bahşı vatsi êlte sankaş balıkda pipilavakş yazıta apantar ölenlig yürün çıntanlıkta udumbar söğütlüg arıg s(e)mekde sekizinç ay sekiz y(a)ñıka üstün satıra[ya]striş t(e)ñri yerinte tugmış anası m(a)hamay hatunka utlı sevinç yanturguluk ulug küçlüg t(e)ñrilerke apsarılarka upakar asıg tusu kalguluk bikçanlig işin ertürü y(a)rıkap altın yal(a)ñuk yertinçüsiñe (Zieme, 2007, s. 166) ‘Anlaşılması imkânsız keşişler kralı (olan) mükemmel bilge Buddha öğretmen Vatsa ülkesinde Sāmkāśya şehrinde Pippilavrkşa ovasında Apantara (?) çayırıyla birlikte Beyaz sandal bahçesinde Udumbara çiçeğiyle dolu ormanda sekizinci ay, sekizinci günde yüce Trāyāstrimśā cennetinde doğmuş annesi Mahāmāyā Hanım’a minnet göstermek için, çok güçlü tanrılara (ve) Apsaraslara fayda sağlamak için yağmur mevsimi inzivasını geçirip buyurarak alttaki insan dünyasına...’

Śākyamuni Buddha’nın Trāyāstrimśā cennetinde yağmur mevsimi boyunca kaldığı inzivanın örneğinin yanında Eski Uygurcada Buddha Maitreya’nın da Trāyāstrimśā cennetine yaptığı seyahat ve burada yağmur mevsimi boyunca kaldığı inzivadan söz edilmektedir. Ayrıca şekilsizlik âlemindeki bu mekânda “üç yaz ayı günü yağmur mevsimi inzivası”nı geçirmek, anneleri kurtaracak bir eylem olarak tasvir edilmiştir.

BuddhistcheApokalypse || anta ötrü tükel bilge maytri bur[han] satrayastrış teñri yerinte yaykı üç ay küni bakçanağ ertürüp yétinç ay altı y(è)girmike teñriler eliği

hormuzta teŋrike inçe tēp y(a)rlıkayur berü eşidin yaykı üç ay küni munta b(a)kçan olurup ertürtim amtı meniŋ çambudvipka ingülük üdüim kolum yaktı anın siziŋe tutuzur m(e)n eşidmiş boluŋ kodı yértinçüke ineyin mēntede adrılıp tınlaglar érinç y(a)rlag bolmazun anı eşidip teŋri éligi hormuzta teŋri isig özinte adrılıguluk (?) ulug (?) emgeklig busuşlug bolup ayasın kavşurup tükel bilge maytri burhanka inçe tēp ötüg ötüñür teŋrim sizni birle tuŝuŝup kop kamaŋ teŋri kuvragı sımtag köñül(l) üg bolmaktın tıdılmış salırmış erdiler amtı yene siziŋtin adrılıp üdrülüp ol ok sımtag köñül(l)üg ... bulıdın ürtülgülük ... törüde eşilgeyler ... yarlıkançuçı biligin sakınıp (?) satrayaŝrıŝ teŋri yerinte bolu yarlıkazun kodı yértinçüke inmezün tükel bilge maytri burhan inçe tēp yarlıkayur kamaŋ burhanlarınŋ törüleri ol anaların kutgargu ugurda artoksuz egŝüksüz strayaŝrıŝ teŋri yerinte üç ay küni bakçan oluru yarlıkayurlar anın m(e)n amtı yértinçüke inmişim k(e)rgēk (Shimin ve ark., 1998, s. 70-71) ‘Ondan sonra mükemmel bilge Maitreya Buddha Trāyaŝrıŝa cennetinde yazın üç ay günü yağmur mevsimi inzivasını geçirip yedinci ayın on altısında tanrılar hükümdarı Indra tanrıya şöyle buyurur: kulak verin, burada yazın üç ay günü doğru yağmur mevsimi inzivasını geçirip tamamladım. Şimdi benim Jambudvīpa’ya inmek için zamanım yaklaştı. Onu size emanet ediyorum, duymuş olun! Aşağı dünyaya ineyim, benden ayrılan canlılar düşkün olmasın. Bunu işiten tanrılar hükümdarı Indra tanrı, bedeninden ayrılma sıkıntısını yaşayıp elini birleştirerek mükemmel bilge Maitreya Buddha’ya şöyle ricada bulunur. Haşmetlim, sizinle buluşarak bütün cemaat ihmalkârlıktan imtina etmişlerdi. Şimdi yine sizden ayrılıp o ihmalkâr ... buluttan saklanmış ... törede azalacaklar ... merhametle düşünerek Trāyaŝrıŝa cennetinde olmaya (karar verin!). Aşağı dünyaya inmeyin! Mükemmel bilge Maitreya Buddha şöyle söyler. (Bu) bütün Buddhalar’ın kanunudur. Annelerini kurtaracak (bir) zamanda artıksız eksiksiz Trāyaŝrıŝa cennetinde yazın üç ay günü yağmur mevsimi inzivası geçirirler. Onun (için) benim şimdi yeryüzüne inmem gerek.’

Görüldüğü üzere Buddha’nın asli görevleri arasında anne babasını da kurtarmak vardır. Zaten Budizm’de anne baba bir Buddha olarak kabul edilir ve onlara yapılan herhangi kötü bir eylem, kişinin büyük günahkâr olduğunun göstergeleri arasındadır. Anne ve babaya karşı kötü davranış, Eski Uygurcada genel olarak *üküş törlüg inçsiretmek tsuy érinçü ayıg kılınçlar* ‘pek çok rahatsız edici günah, kötü hareketler’ ifadesiyle karşılanmakta olup ‘canlıları rahatsız edici günahlar’ arasında sayılmıştır (Tokyürek, 2019, s. 325). Onların kurtuluşunu sağlamak da elbette Buddha’ya düşer. Buddha’nın bu kurtuluşu yakalaması için de yukarıda EUyg. örneklerde de bahsedildiği üzere “üç yaz ayı günü yağmur mevsimi inzivası” geçirmiş olması beklenmiştir.

Bu örneklerin yanında Śākyamuni Buddha’nın Sarnath bölgesindeki Geyik Parkı’ndaki beş münzeviye ilk vaazı aslında dönemsel olarak yağmur mevsimi inzivasının da ilk gününe rastlar (Barua, 2017, s. 217). Ancak bununla birlikte Budizm’in ilk keşişlerinden ve gezginlerinden biri olan Buddha, aydınlanmadan sonra toplamda 22 yağmur mevsimi inzivası gerçekleştirmiştir. Bunlar, aşağıda verilen tablodaki gibi sıralanabilir:

Tablo 2: Śākyamuni Buddha'nın Aydınlanmadan Sonraki Geçirdiği Yağmur Mevsimi İnzivaları	
Aydınlanmadan sonraki yıl	Yağmur mevsimi inzivası ikametgâhı
1	Benares
2-4	Rājagṛha'daki Veṇuvana
5	Vaiśālī
6	Makula Dağı
7	Trayastrimśa cenneti
8	Bhaggā ülkesindeki Bhesakalāvana
9	Kosambi
10	Pārileyyaka Ormanı
11	Nālā Brahman köyü
12	Veranja
13	Rājagṛha yakınlarındaki Pāliya Dağı
14	Śrāvastī'daki Jetavana
15	Kapilavastu
16	Ālavī
17	Rājagṛha
18-19	Rājagṛha yakınlarındaki Pāliya Dağı
20	Rājagṛha
21-44	Śrāvastī'daki Jetavana ve Pūrvārāma
45	Vaiśālī yakınlarındaki Beluva
(Strong, 2009, s. 133)	

Yukarıdaki tabloya göre Buddha, aydınlanmasından sonraki ikinci yağmur mevsimi inzivasını Rājagṛha'daki Veṇuvana Manastırı'nda geçirmiştir. Buddha'nın bu inzivası Eski Uygurcada şu şekilde işlenmiştir.

BTIII/390-400 || *kértgünçlüg yalañoklarınıñ ögrünçlüg ögüzleri yaykaldı kértgünçsüz yalañoklarınıñ busuşlug bulutları ürtüldi bu tıltagin yarlıkançuçı köñüllüg kañımaz tükel bilge biliglig teñri teñrиси burhan ikinti yulki yayki birçanıg arçagarah kentte vėnuvan seņremte kılı yarlıkadı* (Tezcan, 1974, s. 45) ‘İmanlı insanların sevinç nehri taşı, (gökyüzü) imansız insanların keder bulutları ile kaplandı. Bundan dolayı merhametli babamız (ve) her şeyi bilen kutsal Buddha, ikinci yıldaki yağmur mevsimi inzivasının Rājagṛha şehrindeki Veṇuvana Manastırı'nda gerçekleştirilmesini buyurdu.’

Hindistan'daki diğer münzevi grupların yağmur mevsimi boyunca tek bir yerde kalma uygulamasını benimseyen Buddha ve takipçileri, her halükârda başlangıçta bir gezgin çileci grup olarak yorumlanmaktadır. Bununla birlikte zengin efendilerin kullanımları için inşa ettikleri barınaklar, devam eden yıllar boyunca yerleşik manastırlara dönüşmüştür. Aynı

zamanda gezici keşiş geleneği devam etmesine rağmen, geleneğin başlarında *saṅgha/cemaat* büyük ölçüde yerleşik hâle gelmiştir (Lopez, 2007, s. 33). Erken dönemde tapınak veya manastır kurumları hâlihazırda bulunmaz ve keşişler çoğunlukla ormanda veya ağaçların altında yaşar, köyden köye dolaşarak yiyecek toplar ve öğretiyi yayarlar. İlk zamanlarda Buddha ve onu takip eden bazı keşişlerin yağmur mevsimi boyunca bir yerde ikamet ettikleri bilirse de keşişler gezintilerini yağmur mevsiminde de devam ettirmişlerdir. Diğer Hindu dinî inanışlarına mensup çileciler yağmur mevsiminde gezintilerini yapmazken Budist rahiplerin neden bir yerde kalamadıkları sorgulanmıştır. Bu faktörlerin göz önünde tutulmasıyla Buddha daha sonra Budist rahiplerin yağmur mevsiminin üç ayı boyunca bir ikametgâhta kalmasını zorunlu kılan bir kural ortaya koymuştur. Bu kural Buddha tarafından belirlenmeden önce Budist gezginler halk tarafından iki temel nedenden dolayı yadırganmışlardır. İlk neden; yürüyüş yollarının çamur, su ve tehlikeli şeylerle kaplı olmasından dolayı keşişlerin kendilerini tehlikelere açık hâle getirmesidir. İkinci neden olarak ise tarım ürünlerine ve ıslak zeminde bolca bulunan solucan, salyangoz, kurbağa, sülük gibi küçük canlılara kasıtsız olarak zarar verilmesi hesaba katılmıştır (Ubeysekara 2020). Bu durum, Budizm'deki *śikṣapāda* yani “on emir” çerçevesi etrafında zikredilmesi gereken *ahiṃsā* terimi ile doğrudan ilişkilidir. EUyg. *tnlıglarıg örletgülık buşurguluk tıtaglarıg kılmamak* ‘canlıları incitecek sebeplerle yol açmamak’ (Tokyürek, 2019, s. 253) şeklinde geçen ifade ‘zararsızlık’ ve ‘şiddetsizlik’ idealleri doğrultusunda “öldürmeme”ye yönelik dinî etiği yansıtmaktadır. Bununla birlikte *ahiṃsā* yalnızca Budizm’de değil; eski Hindistan’ın Jainizm de dâhil olmak üzere birçok Şramaṇa mezhebinde görülmektedir (Buswell ve Lopez, 2014, s. 21). Bu yüzdendir ki yağmur mevsimi inzivası neredeyse tüm Hint dinî inanışlarında ortaktır.

Başlangıçta, keşişlerin kullandığı sabit bir ikametgâhtan bahsetmek zordur. Sıradan dünyada dolaşmışlar ve bununla birlikte yağışlı mevsimin üç, bazen dört ayı boyunca inzivada kalmışlardır. Belli aylar aralığında bir yerde ikamet etmeleri manastırların yani *vihāraların* ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonra resmî olmayan bir gelenek hâline gelerek yağmur mevsiminin dışında da birçok keşişin yıl boyunca aynı mekânda kalmaya başlaması manastır kavramına önem kazandırmıştır (Jhonston ve Kleinhenz 2000, s. 1093). İşte bununla birlikte Buddha’nın, tüm muson dönemi boyunca her keşişin yalnızca bir yerde ikamet etmesini gerektiren yeni bir kural ortaya koyması resmî olarak Budist manastır topluluğunun da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat *saṅgha*’nın yani cemaatin bu olaydan önce de var olduğu, ancak fiziksel olmaktan çok teorik bir seviyede kaldığı araştırmacılar tarafından özellikle vurgulanmaktadır (Jhonston ve Kleinhenz 2000, s. 965). Bununla birlikte yağmur mevsimi genellikle yalnız başına bir inziva zamanı olarak düşünülmemelidir. Bu dönem boyunca keşişlerin tek bir yerde kalmaları gerektiği gerçeği, genellikle yakınlarda oturan sıradan halkın onlarla daha fazla etkileşime sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Bu durum, yağmur mevsiminin genellikle yalnız başına geçirilen bir inziva dönemi olarak düşünülmesini engellemiştir. Öte yandan, keşişlerin genel olarak üç ay boyunca gruplar hâlinde bir arada yaşamaları, istedikleri gibi kendi başlarına dolaşma fırsatı bulamamaları, uyum ve uzlaşmayı sağlamaya yönelik belirli kurallar geliştirmeleri gerektiği anlamına gelmektedir (Strong, 2009, s. 134).

Hinduların, Hindistan’da ilkbahar, yaz, yağmur mevsimi, sonbahar, kış, çiy ve sis mevsimi gibi altı mevsim geçişinde kutlanan belirli festivallere ve kutsal günlere sahip oldukları iyi bilinmektedir. Budizm ise bu konudaki eski Hindu geleneklerine uymuş gibi görünmekle birlikte kendine ait başkaca katkılar da eklemiştir ancak Budizm, genellikle sadece üç mevsimi hesaba katar: yaz, yağmur mevsimi ve kış (Monier-Williams, 1889, s. 340). Hinduizm’deki ve Budizm’deki mevsimlerin karşılaştırılmalı tablosu aşağıdaki gibi verilebilir:

Tablo 3: Hinduizm ve Budizm’deki Ayların Karşılaştırılması												
Hinduizm	Ön sıcaklar (vasanta)		Büyük sıcaklar (grīṣma)		Yağışlı mevsim (varṣa)		Kurak mevsim (śarad)		Ön soğuklar (hemanta)		Büyük soğuklar (śiśira)	
Aylar	1. Caitra	2. Vaiśākha	3. Jyaiṣṭha	4. Āṣāḍha	5. Śrāvana	6. Bhādrapada	7. Āśvayuja	8. Kārttika	9. Mārgaśīras	10. Pauṣa	11. Māgha	12. Phālguna
Budizm	Sıcak mevsim (grīṣma)				Yağışlı mevsim (varṣa)				Soğuk mevsim (hemanta)			
Dört Mevsim	Bahar			Yaz			Sonbahar			Kış		
(Sadakata, 1997, s. 100)												

Muson mevsimi boyunca yolculuk, yağmurların şiddeti nedeniyle tamamen elverişsiz bir durumdadır. Birçok küçük yaşam şeklinin, istenmeden de olsa, insanların yağmur mevsimi yolculuğundaki kaba çabalarına yenik düşeceği düşünülmüştür. Bunun gibi başlıca faktörler, Buddha’nın yağışlı mevsimi yerleşik konutlarda geçirme emrine yol açtığı düşünülmektedir. Böylece keşişler, başlangıçta geçici durumda olan ikametgâhlarında yoğun çalışma ve meditasyon yapma fırsatı bulmuşlardır (Prebish, 2002, s. 4). Buna ek olarak inziva, pratik amaçlara da hizmet etmiştir; şiddetli yağmurlar sırasında seyahat zordur ve bu da genellikle sel ile sonuçlanmaktadır. Bu durumda inziva, keşişlere içsel gelişime odaklanma fırsatı vermiştir (Irons, 2008, s. 543). Yağmur mevsiminde veya yağmurun şiddetini artırdığı sırada gezintinin zorluğu Budizm’in en önemli gezgin keşişlerinden ve hacılarından olan Xuanzang’ın biyografisinde de özellikle belirtilmiştir:

HTIX/583-585 || *ol tünle yağmur yağdı ikinti kün sekiz yanıka kayta yorıgalı bolmadı* (Aydemir, 2010, s. 90) ‘O gece yağmur yağdı. İkinci gün (yani) ayın sekizinde herhangi bir yere yürümek mümkün olmadı.’

Üç aylık yağmur mevsimi inzivası genellikle Āṣāḍha’nın dolunayında başlar (Prebish, 2002, s. 8). Bununla birlikte genel olarak yağmur mevsimi inzivasının başlangıç tarihini belirleme konusunda biraz esneklik olsa da tam 90 gün sürmesi kesinlikle gerekmektedir (Irons, 2008, s. 543). Bunun yanında Çin’de ise inziva Çin’in 5. ayına denk gelen Śrāvāṇa’dan Çin’in 8. ayına denk gelen Āśvayuja’ya kadar olan dönemde gerçekleştirilir. Fakat Çin’de ve Japonya’da 4. ayın 16’sı ile 7. ayın 15’i yaygın dönem hâline gelmiştir. Çin’de inzivada kalınan bu üç ay, her biri bir aydan oluşan ilk, orta ve son olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır (Soothill ve Hodous 1975, s. 211). Ancak Irons’da da özellikle belirtildiği gibi inzivanın başlangıcı konusunda bir esneklik mevcuttur (2008, s. 543). Eski Uygurca örneklerde ise bu inzivanın başlangıcı olarak Çin. *san yue* 三月 verilmiştir. Çin. *san yue* 三月 ‘ay takviminin üçüncü ayı, üçüncü ay’ gibi anlamlara gelmektedir (Guanghua, 2002, s. 916). Bu ay, Gregoryen takvimine göre ise mayıs ayına denk düşmektedir (Sadakata, 1997, s. 101).

BTIII/597-603 || *anı için ol toynlar yme bir ikintişke ütleşmeklig sözleşmeklig töröte evrilmek üze 三月-kı birkçanıg ertürüp birkçan üzünçüsinte ol ok pıravarıklık küz künçe tod (?) teñri teñrisi burhanka közüngeli bardılar (Tezcan, 1974, s. 51) 'Onun için o rahipler de birbirini uyarma ve birbiriyle söyleşme ritüelinden (yüz) çevirerek üçüncü aydaki yağmur mevsimi inzivasını geçirip inzivanın sonundaki o Pravārañalı güz gününde... tanrılar tanrısı Buddha'ya görünmek niyetiyle gittiler.'*

Temmuz ayı Hindistan coğrafyasında Buddha'nın seyahat etmesini zorlaştıran yağmur mevsiminin başlangıcı olduğundan, Buddha'nın ilk yağışlı mevsimini Sarnath bölgesindeki Geyik Parkı'nda geçirdiği yukarıda bahsedilmişti. Hindistan'da yağmur mevsimi inzivasının Haziran/Temmuz ile Ekim/Kasım ayları arasında sürdüğü üç ila dört ayda keşişler sadaka turlarına çıkmak ve adanmışlara katılmak gibi normal faaliyetlerine devam etmişler, ancak geceyi dışarıda geçirme uygulamalarına son vermişlerdir. Üç aylık yağmur inzivası, keşişler tarafından kutsal yazıları öğrenmek, bunları okumak ve meditasyon yapmak gibi ruhsal uygulamalara yoğunlaşmak için faydalı bir eylem olarak değerlendirilmiştir (Ubeysekara 2020).

Buddha tarafından yağmur mevsiminde ikamet etme zorunluluğu sadece keşişlere barınak sağlamak için değil, daha önce belirtildiği üzere yağmur mevsimi boyunca seyahat etmeyi de engellemek içindir. Mahdvagga'ya göre inzivanın kurallarından biri şudur: "Yağmur mevsimi inzivasını uygulayan bir keşiş, inzivayı tamamlamadan seyahatine başlamamalıdır." Yağmur mevsiminin kabaca Haziran'dan Ekim'e kadar sürdüğü dört ay boyunca her keşiş, bu sürenin başında veya sonunda, toplamda üç ay inzivada kalacak şekilde ritüeli uygulamak zorundadır (Wijayaratna, 1990, s. 20). Bir keşiş yağmur mevsimi zamanında inzivaya girdikten sonra, önündeki üç ay boyunca başıboş dolaşmamalıdır. Bununla birlikte bu durum, o üç ay boyunca her gün şafağın doğuşunu ikametgâhi için belirlediği alan içinde karşılaşması gerektiği anlamına gelmektedir. Belirlediği yerin dışında bir gün doğumu bile karşılasa inzivası bozulacaktır (DeGraff, 2013, s. 136). Ayrıca inziva sırasında keşişlerin ve rahiplerin belirli şartların haricinde dışarı çıkması yasaklanmış olmakla birlikte dışarıdan manastıra müdahale de engellenmiştir. İnzivaya girmiş kişilere zaman geçtikten sonra herhangi dâhilin olmayacağı Eski Uygurca şu örnekte özellikle vurgulanmıştır.

UigSteu 1-16 || *y///glg kişi için ayakka tegimlignij yigdişi pintso tutuñka ligui tutuñka tutuzup ayakka tegimligte basa murutlug aryadanıg ligui tutuñ guitso şilavanti pintso tutuñ birle üçegü igelezün titimiz bu sözçe ayakka tegimligte soñ ligui tutuñ başın üçegü murutlug aryadanta tepremedin turup yay kış bkçan olurup niyam kuşalapş kılıp bizke buyan bērip olurzun bu aryadanka sanlıg yēriñe borlukiña şazin ayguçı ēl begedleri başlap kim kim katılmazun bu üç kuvrag ok erksinzün ayakka tegimlignij linin pıryanın pintso tutuñ igelezün adın kim erser katılmazun ligui tutuñka kuvragtan igiltin negü me iş küç sıkış emgek tegürmedin asırayu turzun anın bu tuta turgu bitig bērtürtümüz (Zieme, 1981, s. 254-255; Moriyasu, 2004, s. 158) 'y///glg kişi için saygıdeğerin üvey erkek kardeşi Bıntso Tutuñ'a, Lehui Tutuñ'a güvenip saygıdeğerden başka Murutluk Manastırını Lehui Tutuñ, Huitso Şilavante,*

Bıntso Tutuñ birlikte üçü yönetsin, dedik. Bu söze göre saygıdeğerden sonra Lehui Tutuñ başta olmak üzere üçü Murutluk Manastırında hareket etmeden durup yaz (ve) kış inzivası geçirerek etik kurallar ve iyi işler yapıp bize sevap bağışlayarak otursunlar. (İnziva sırasında) bu manastıra ait bağa öğretinin gözcüsü (olan) cemaat beyleri de dâhil olmak üzere hiç kimse girmesin. Bu üç cemaat de (manastırda) hüküm sürsün. Saygıdeğerin hücrecini Bıntso Tutuñ sahiplensin. Başka herhangi kimse girmesin. Lehui Tutuñ’a cemaatten her ne dünyevi zahmetli iş güç vermeden idare edip dursun. Onun için bu tutulmuş metni verdirdik.’

Yukarıdaki EUyg. örnekte üzerinde durulması gereken özellikle *yay kış b(a)kçan olur* ‘yaz (ve) kış inzivası geçirmek’ ifadesidir. Yukarıda da değinildiği üzere EUyg. *bakçan*, bu örnek ışığında hem yaz hem de kış mevsimlerinde geçirilen inzivayı karşılar niteliktedir. Buna göre Budizm’deki “kış inzivası” ritüelinden bahsetmekte yarar vardır. Soothill ve Hodous’un belirttiğine göre Çin. *anju* 安居 bir başka deyişe göre yağmur mevsimi inzivasının yanında kış mevsimi içinde gerçekleştirilen inzivayı da niteler durumdadır (1975, s. 211). Ancak Çince “kış inzivası” için kullanılan ifade *dong anju* 冬安居 ‘10. ayın 16’sı ile 1. ayın 15’i arasındaki kış inzivası’ terimidir (Soothill ve Hodous 1975, s. 166). Toharistan coğrafyasında inzivanın kışın 12. ayın ortasından 3. ayın ortasına kadar yapıldığı bilinmektedir (Soothill ve Hodous 1975, s. 211). Çin. *dong anju* 冬安居 terim anlamı olarak ‘kış yerleşimi, kış toplantısı’ anlamına gelmektedir. Keşişlerin her yıl 15 Ekim’den sonraki yılın ilk kameri ayının 15. gününe kadar dışarı çıkmaları ve gezgin faaliyetler sürdürmeleri yasaktır. Güney Hindistan’da erken Budizm çağlarından itibaren yağışlı mevsimde “yazlık inziva” hâkim olmuştur. Ancak, özellikle Kuzeybatı Hindistan ve Orta Asya’da iklim nispeten soğuk, kışlar karlı ve sert geçtiğinden dışarı çıkmak ve gezgin faaliyetler sürdürmek zor bir hâl almıştır. Çeşitli okulların Hınayâna yasalarında bu tarz bir uygulamadan bahsedilmez. Ancak kış inzivasının en eski kaydı Mahâyâna mezhebine ait Brahmajâla Sûtra’da yer almaktadır (Yi, 1990, s. 2027). Bu bakımdan terimin Hint dillerinde ve mezheplerinde herhangi bir karşılığına erişilememiştir. Ancak, inzivanın mevsimi ülke ve bölgelerin coğrafi şartlarına göre farklılık gösterse de her iki durum için EUyg. *bakçan* sözcüğü kullanılmıştır. Ayrıca Zieme (1981, s. 256)’nin de belirttiği gibi EUyg. *bakçan* sözcüğünün hem yaz hem de kış inzivalarını kapsar şekilde kullanılması onun genel olarak “daimi ikamet” anlamına gelebileceği özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak Zieme, “yağışlı mevsimin üç ayı boyunca inzivada kalma” anlamının birincil olduğunu da vurgulamıştır (1981, s. 256).

Üç aylık yaz inzivasının başlangıcı ayın 16’sındadır ve buna göre keşişler, tapınağın ana salonuna girerler ve Güney Asya ülkelerinde *Magha Puja* olarak bilinen Buddha’yı onurlandırma ritüelleri gerçekleştirirler. Bundan sonra baş keşiş, meclise inziva metnini üç kez söylemesi için önderlik eder. Daha sonra topluluk üç kez “büyük merhamet mantrası”nı tekrarlar, Buddha figürlerini tavaf eder ve yerlerine dönerek şu sözleri söyler: “Sonu olmayan duyarlı varlıklar - onları kurtarmaya yemin ederim; sonu olmayan ızdıraplar - bitirmeye yemin ederim; Dharma Kapısı sonsuz - çalışmaya yemin ederim; Buddha’nın yolu eşsiz - onu tamamlamaya yemin ederim.” Bu noktada rahipler ayağa kalkar ve üç kez başka bir söz okurlar. Meclisteki ritüel

sonunda keşişler Śākyamuni Buddha'nın sureti önünde üç kez eğilir ve tapınağın Dharma salonuna çekilir. Bu ritüel, üç aylık yaz inzivasının resmî başlangıcını oluşturur. Bu süre zarfında sabah ve akşam ritüelleri her zamanki gibi yapılır ancak diğer zamanlar meditasyona harcanır (Irons, 2008, s. 542-543). Bununla birlikte üç aylık yağmur mevsimi inzivasını tamamlamış olan kişilerin kazanacağı özellikler ve bilgiler de vardır. Bunlardan biri Eski Uygurca metin örneğinde de geçen *üç törlüg bilge bilig* yani Skr. *trividyā, traividyā* (Tokyürek, 2019, s. 419)'dır. Bunun yanında inzivanın sonunda kişinin artık tamamen ahlak erdemi ve iyilikle donatılacağına da bilgisi verilmiştir. Konuyla ilgili Eski Uygurcadaki örnekleri şu şekilde ifade edilebilir.

BTIII/400-409 || *bu yaykı birkçan olurmuş arhant toyınlar üç törlüg bilge biligke tükellig ertiler ikinti bölök üze kutrulmuş bilge bilig üze kutrulmuş erdiler ol birkçan üzlünçüsü künte tükel bilge biliglig teñri teñrisi burhan toyınlarig okıyu inçe tęp yarlıkadı ...* (Tezcan, 1974, s. 45) 'Bu yağmur mevsimi inzivasını geçirmiş Arhat rahipleri üç türlü bilgiyle donatılmışlar. İkinci bölüm ve bilgelikle kurtulmuş idiler. O yağmur mevsimi inzivasının son gününde her şeyi bilen kutsal Buddha rahipleri çağırarak şöyle buyurdu...'

BTIII/426-433 || *bu yay[-kı] birkçan olurmuş yalañoklug ertiniler bo ok yañı künte birgerü yılgularına komıyü öñi öñi törlüg edgülerin bulguka yétgüke katıglanmışların tavrınu edgüleriñ yagısı bolmuş ermegürmekig titgeyler çahşapatlıg yer üze ornangaylar* (Tezcan, 1974, s. 46) 'Bu yağmur mevsimi inzivasını geçirmiş insan mücevherleri, tam da bu tören gününde birlikte bir arada olmanın heyecanıyla başka başka türlü iyiliklerini bulmak için gayret göstererek iyiliğin düşmanı olmuş tembelliği ortadan kaldıracaklar, ahlâk yerine yerleşecekler.'

Mait. 109.29-37 || *edgü nomug i/// (se)kiz yañı bês yêgirmi d-... -larda ç(a)hşap(a) t ... (vr)har sañramke pra(yan) ... ay küni pakçanta // ... tapıngay udungaylar ol buyan edgü kılınç küçinte şankı ç(krvrt) élig kan birle tuşup ya/ /-... etüzin teñri meñisin me(ñledeçi)* (Tekin, 2019, s. 179) 'İyi bir vaazı ... yeni (ayın) on beşi ... dinî kaide ... manastırlara hücreler ... ayın her günü istiğrağa (dalmış) tapınacaklar, hürmet edecekler. Bu iyi ameller sayesinde dünya hükümdarı Şankha'ya rastlayıp ... vücudunda tanrılar sevincini idrak edecek.' (Tekin, 2019, s. 270)

Prebish'e göre Varşâ sırasında, keşişler ayrıca entelektüel (ve manevi) ilerleme için bilimsel tartışmalar, sutra tartışmaları ve benzeri faaliyetlerde bulunabilirler (2002, s. 4). Özellikle üç aylık yağmur inzivası sırasında bolca vakit bulabileceği düşünülen keşişlerin dinî kitapları yazıp çoğaltmaları da yapılacaklar arasında sayılabilir. Buna göre Eski Uygurcadaki bu örnek kayda değerdir.

BTXXVI / 97.4-9 || *... şitavan sım arıglar arakı [ta]vşan (?) aryadanta t(e)ñri kl"p'try k(e)şi a[ç]a]ri başlap kırk şaliler b(a)kçanka y(a)rlıkamışta m(e)n vatsın sınıkay k(i) y-a [upa]sê mañçor upasañç tugmuş ötüg[i]ñe bu nom bitiyü tegint(i)m(i)z kşanti bolzun* (Kasai, 2008, s. 192) 'Mezar ormanları arasındaki tavşan (?) manastırında,

Tengri Kl'p' try üstad başta olmak üzere kırk öğretmen yağmur mevsimi inzivasına girdiklerinde ben Vatsın Sıncay K(a)ya ve Upase Mançor, Upasañ Tuğmuş'ın ricasıyla bu kitabı yazdık. Affoluna.'

Budist keşişler yiyeceklerini dilenme yoluyla topladıkları için yağmur inzivası yerleşimleri, sadaka-gıdanın uzun yolculuklar olmaksızın bulunabileceği bir çevrede genellikle kasaba veya köylerin yakınlarında bulunmuştur (Prebish, 2002, s. 4). Buna göre bir kasabada veya şehirde, keşişlere kalıcı olmak suretiyle veya geçici olarak yağmur döneminde kullanılmak üzere kendi özel parkını veya bahçesini bir dindarlık eylemi olarak bağışlamaya meyilli zengin sofulardan bahsedilebilir. Böylece yağmur inzivası için iki tür yerleşim yeri ortaya çıkmış olur: I. kırsal kesimde, keşişlerin kendileri tarafından belirlenmiş, inşa edilmiş ve bakımı yapılmış *Āvāsa*; ve II. bir kasaba ya da şehrin içinde veya yakınında bulunan ve çitlerle çevrili ve bağışçısı tarafından bakılan *Ārāma* (Dutt, 1962, s. 54-55). İnzivada kalınan süre boyunca keşişlerin, yalnızca belirli koşullar altında, geçerli nedenlerle başka bir yerde bulunmaları gerektiğinde ve yokluklarının bir haftayı geçmediği durumlarda yerleşim yerinden çıkmalarına izin verilmiştir. İlk kurulduğunda *Āvāsa* ve *Ārāma*, nitelik olarak kesinlikle geçici yerleşim yerleri olarak değerlendirilmiş ve buralarda ikamet, kesinlikle yağmurların sürdüğü üç ay ile sınırlı kalmıştır (Dutt, 1962, s. 55). Budist gezgin faaliyetleri bakımından en önemli külliyatlarından birini oluşturan Xuanzang Biyografisi'nin Eski Uygurcaya olan çevirisinde özellikle bir araya gelmek ve ikamet etmek için yazlık barınaklar inşa edilmesi yani *Āvāsaların* meydana gelmesi durumu üzerinde durulmuştur.

HTV/623-634 || *şila-aditi êlig han öjreken y(a)rılıkap kuvraguluk oronta iki ulug yaylık êgeli tutuzmuş erdi burhan olurgu kuvramış têrin kuvrag olurgu oron têp bo iki ulug yaylıklar bo kamağ têrin kuvrag kuvragınça ikigü barça büte tüketmiş erdi ol yme iki ulug yaylıklar êdiz kên biriñe miñer kişi sıgguluk erdi* (Dietz ve ark., 2015, s. 92) 'Kral Şîlāditya önceden Buddha'nın oturduğu (ve) bir araya gelmiş cemaatin oturduğu yer diye toplanılan yerde iki büyük yazlık ikametgâh inşa etmek için emretmişti. Bu iki büyük yazlık ikametgâh, bu bütün cemaatler bir araya geldiğinde ikisi birden tamamen bitmişti. Yine o iki büyük yazlık ikametgâh (o kadar) yüksek ve geniş (idi ki) her birine biner kişi sığardı.'

Keşişlerin bu üç ay boyunca tek bir yerde kalmak zorunda olmaları, herhangi bir yere tamamen yerleşmelerine, oralarda meskûn olmalarına da izin verileceği anlamına gelmemiştir. Açık havada, içi boş bir ağaçta, mezarlıkta, şemsiye altında inzivaya çekilmeleri özellikle yasaklanmıştır. Ancak bununla birlikte bir keşiş inzivasını bir teknede veya bir ticaret kervanında geçirebilmiştir; bu, bazı durumlarda keşişlerin yağmur mevsimi boyunca sıradan insanlarla da seyahat edilmesine izin verildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çoğunlukla keşişler, kendilerinin veya sıradan insanların inşa ettiği hücrelerde inzivayı geçirirler. Her hücrede bir ya da iki keşişin barınımı sağlanır; bu yerler bir ormanda, bir nehrin yanında, bir vadide veya bir dağın eteğinde dikilmiş, ancak her zaman bir köy veya kasabaya yakın olan geçici yapılarıdır. İnziva yeri olarak mağara manastırları da seçilmiştir.

MatsuiGrottoes || 1-3 *kutlug bêçin yıl aram ay sekiz otuzka men bês balıklıg adityazên şilavant(i) kur aranyatan (...)* yükünüp bo taulim kurta (.)YSXY? üç ay pkçan konıp ... (Matsui, 2017, s. 117). 'Kutlu maymun yılının birinci ayının yirmi sekizinde ben Beşbalıklı Adityazen Şılavanti, mağara manastırı (...) ibadet edip bu Daolin (Çin. 道林) mağarasında (.)YSXY? üç ay inzivada bulunup...

Yağmur mevsimi inzivasının sonunda, keşişler hücrelerini bırakıp seyahate devam etmişler, ancak görünüşe göre bazı keşişler inzivadan sonra bile yerinde kalmayı yani inziva ikametini terk etmeyi yeğlememiştir (Wijayaratna, 1990, s. 20-21). Keşişlerin bu tutumu, bazı araştırmacılar tarafından yağmur mevsimi inzivasının Budist manastır topluluğunun tarihinde iki farklı dönem arasında bir köprü görevi gördüğünün ileri sürülmesine sebep olmuştur; önce gezgin yaşam ve sonra yerleşik düzen (Wijayaratna, 1990, s. 21).

Yağmur mevsiminde gerçekleştirilen inziva, acemi olanlar için değil, yalnızca daha yüksek sınıfa tabi tutulmuş keşişler ve rahipler için geçerlidir. Sıradan Budist öğrencilerin yağmur mevsimi inzivasını gerçekleştirilmesi beklenmemiştir (Ubeysekara 2020). İnzivaya özellikle rahiplerin riayet etmesi, Eski Uygurcanın önemli eserlerinden biri olan DKPAM'da da Śāriputra Arhat'ın başından geçen hikâyeler anlatılırken onun çoğunlukla yağmur mevsimi inzivasında olduğunun vurgulanmasıyla verilmiştir. Ayrıca Śāriputra beraberindekilerle birlikte üç aylık inzivanın ardından tekrar gezgin faaliyetlerine devam etmiştir.

DKPAM/3438-3440 || BTXXXVII/2614-16 || *ol üdün ayagka tegimlig şariputrê arhant ol ok ar(a)nyadana orunta bakçan bolur erti* (Elmalı, 2016, s. 181; Wilkens, 2016, s. 348) 'O zaman saygıdeğer, Śāriputra arhant manastırda sessiz inzivaya çekilmişti.' (Elmalı, 2016, s. 267)

DKPAM/3450-3457 || BTXXXVII/2626-34 || *şariputrê arhant ü[çer] ay bakçan köni tükedükte birle erteçi toyınlar birle srav(a)st kentke bartı çetavan senremde kirip teñri buhannı ç(a)karlag adakınta yinçürü töpün yükünüp upasênê arhant ugrıntaki savlarıg éyin k(e)zigçe t(e)ñri burhanka tükel ötünti* (Elmalı, 2016, s. 182; Wilkens, 2016, s. 348) 'Śāriputra (adlı) arhant, rahipleri ile birlikte üç aylık inzivasını doğru bir şekilde bitirdi, (yine) rahip adayları ile birlikte Śrāvastī (adlı) şehre gitti. *Jetavaṃ* (adlı) manastıra girip Tanrı Buda'nın bağdaş kurmuş ayağına saygıyla başını eğip *Upasena* (adlı) arhant hakkındaki sözleri sıra hâlinde Tanrı Buda'ya eksiksiz bir şekilde saygıyla arz etti.' (Elmalı, 2016, s. 268)

Yine BTXXXVII'de geçen bir hikâyede yer alan cümleye göre manastırda yağmur mevsimi inzivası geçirmiş kişilerin rahipler olduğu vurgulanmıştır.

BTXXXVII/10155-157 || *iki senremig örtep sansız üküş kutka [teg]mişlerig ç(a) hşap(a)tlı(g) bakçan toyınlar[a]g [y]me örtedi* (Wilkens, 2016, s. 764) 'İki manastırı ateşe verip sayısız miktarda kurtuluşa ermişleri, ahlaklı yaz mevsimi inzivası geçirmiş rahipleri de yaktı.'

Yağmur mevsimi inzivasının ya da yağmur mevsiminin son akşamı EUyg. *pravarik* olarak adlandırılan bir ritüelle kutlanır. Buswell'e göre yağmur mevsiminin sonunu belirleyen dolunay günü özellikle önemlidir çünkü o gün *pravāraṇā* "davet" gününün başlangıcıdır (2004, s. 285). *Pravāraṇā*'nın oluşması ve doğrudan kutlanacağı günün belirlenmesi Eski Uygurca örnekte aşağıdaki gibi gösterilmiştir. Eski Uygurca örneklerde "üç yaz ayının geçmesi" ve "dolunayın on beşi" ifadeleri özellikle vurgulanmıştır.

BTIII/54-62 || *on küçlüg ulug yarlıkançuçı köjüllüg uluş uluğu tükel bilge biliglig teñri teñrisi burhan üze yaykı birkçan olurmuş toyınlar üze yaykı üç aylarınuy ertmekindin birkçan üzlünçüsi tolun ay bēş yigirmi tünlesinte kamagun birgerü bir oronta yığılmış tērilmişleri kergək* (Tezcan, 1974, s. 27-28) 'On gücü olan ve büyük merhametli gönül sahibi, kâinatın ileri geleni, her şeyi bilen kutsal Buddha'yla beraber yağmur mevsimi inzivası geçirmiş rahipler ile üç yaz ayının geçmesinden (sonra) yağmur mevsimi inzivasının sonu (olan) dolunayın on beşi geceleyin hep birlikte bir yerde toplanmaları, bir araya gelmeleri gerek.'

Bahsi geçen törende bir arada toplanmış keşişler ve rahibeler, yağmur mevsimi inzivası sırasında gözlemlenen diğer keşiş ve rahibelerin kusurlarına dikkat çekmeye davet edilir (Buswell, 2004, s. 285). İnzivanın bu son gününde, keşişler inziva boyunca yapılan eylemlerden ve meditasyonlardan farklı olarak özel bir itiraf ve pişmanlık ritüeli düzenler. Hatalarını gözden geçirirler ve diğerlerini, farkında olmadıkları hataları gözden geçirmeleri için alenen uyarırlar (Irons, 2008, s. 543).

SONUÇ

Eski Uygurcanın söz varlığı birçok dinî terimi içermektedir. İşte bu dinî söz varlığına ait olan EUyg. *bakçan* sözü, Budizm'in önemli bir ritüelini karşılamak için kullanılmıştır. EUyg. *bakçan* şekline muhtemel olarak en yakın ara dil şekli Soğd. *pkc'n* gibi görünmekle birlikte Toh. B *pakaccām* ~ Toh. A *pākāccām* şekillerinin de EUyg.'ya kaynaklık etmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat şu anki veriler ışığında doğrudan hangi ara şeklin daha baskın olduğunu belirlemek güçtür. Bununla birlikte ara dillere dolayısıyla da Eski Uygurca şekle kaynaklık eden ana şekil ise Skr. *bhakta-chinnaka*'dır. Fakat Sanskritçe biçimin ara dillere ve Eski Uygurcaya kaynaklığı/etkisi sadece "şekil" üzerinde kalmış; anlam boyutunda olmamıştır. Skr. şekil, anlamsal olarak doğrudan 'yemekten el çekmek, açlık' gibi kavram alanlarını işaretlerken ara dillerdeki ve Eski Uygurcadaki şekil ise farklı olarak "üç aylık yaz inzivası"nı karşılar duruma gelmiştir. Eski Uygurca şeklin kazandığı anlam ise ara dillerdeki anlamlar ile doğrudan örtüşmektedir. Bu noktada özellikle Toh. B *pakaccām* 'Muson yağmurları sırasında seyahatten mola verme dönemi' ve Soğd. *pkc'n* 'yazlık ikamet vazifesi' şekillerinin anlamsal dairesi önem arz eder. Toh. A şeklinin işaretlediği anlama ise ulaşılammıştır. Dolayısıyla Eski Uygurca biçimin şekil ve anlam olarak kazandığı boyutun özellikle Toh. B ve Soğd. ara dilleri vasıtasıyla olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte EUyg. *bakçan*, Budizm'deki sadece "yazlık inziva"yı değil; "kış inzivası"nı da karşılamak için kullanılmıştır.

EUyg. *yay kış b(a)kçan olur-* ‘yaz (ve) kış inzivada kal-’ şeklinde örneği tespit edilen “kış inzivası” Çin Budizmi’ne ait bir ritüel olarak görünmektedir. Ritüelin Hīnāyāna mezhebinde bir karşılığın ulaşılamamıştır. Çin. *dong anju* 冬安居 ‘10. ayın 16’sı ila 1. ayın 15’i arasındaki kış inzivası’ ifadesinin Hint dillerindeki bir karşılığın ulaşılamamış olunması da ritüelin özellikle Güney Hindistan’da yayılan Budist geleneklerinde yerinin olmaması ile bağdaştırılmaktadır. Bu, dinî uygulama/ritüellerin doğrudan coğrafi/iklimsel faktörlerin etkisiyle gerçekleştiğine bir kanıttır. Bu bakımdan, EUyg. *bakçan* için ‘yaz ve/veya kış aylarındaki dönemsel inziva’ veya daha genel bir ifadeyle ‘inziva’ karşılıkları önerilmektedir. EUyg. sözcüğün imlası ise neredeyse her eserde farklılık arz etmektedir. Buna göre yaygın olarak kullanılan *bakçan ~ b(a)kçan* yanında Brāhmī metinlerinde tespit edilebilen *p(a)kçan* imlası, sözcüğün esas imlası olarak zikredilebilir. Brāhmī yazı sistemiyle yazılmış söz başı p- foneminin birincilliği ispat edilebilmiş değildir. Uygur yazı sistemi söz başında b- ~ p- fonemini ayırt edecek özellikte değildir. Araştırmacıların özellikle Uygur Budizmi’nin başlangıcında görülen Uygur-Tohar ilişkileri ve neticesinde dil ilişkileri bağlamında Eski Uygurcadaki Sanskritçe sözcüklerin Toharca aracılığıyla dile kazandırıldığına değinmişlerdir. Bu görüşe göre Eski Uygurca *p(a)kçan* biçimi ön plana çıksa da bu durum kanıtlanamamıştır. Bununla birlikte Eski Uygurcanın geç dönem eserlerinden biri olan ve Yuan Hanedanlığı döneminde yazılan *Insadi Sutra* adlı eserde ise sözcüğün imlası *birkçan* şeklindedir. Bu durumun açıklığa kavuşturulması için birbiriyle alakalı iki yorum göz önüne serilebilir. Birincisi, eseri yabancı kaynaktan çeviren çevirmen-müellif sözcüğün imlasını kendi anlayışıyla yazmış olabilir. İkincisi ise eserin geç dönem kopyasını hazırlayan müstensihler tarafından yapılan bir yorum olabilir. Daha erken dönemlerde büyük bir oranda *bakçan/b(a)kçan ~ p(a)kçan* şeklinde görülen sözün daha sonraki yıllarda *birkçan* şeklinde olması Türkçenin bilinen hiçbir fonolojik/morfolojik özellikleriyle açıklanamaz. Bununla birlikte *birkçan* şeklinin yalnızca *Insadi Sutra* adlı eserde görülmesi ve eserin de geç dönem Uygurcasına ait olması sözcüğün aldığı biçimi doğrudan eserin müellifi ve/veya müstensihisi ile alakalandırmaktadır. Sözcüğün imlasının yanında Eski Uygurca metinlerde isim + yardımcı fiil yapısı içerisinde birçok farklı yardımcı fiiller ile kurulmuş örneklerden söz etmek mümkündür. Bu yardımcı fiiller; *olur-*, *olgurt-*, *bol-*, *ertür-*, *tüke-*, *kon-*, *ötün-* şekillerindedir. Bunlardan *olur-* yardımcı fiili iki farklı örnekte birleşik fiil yapısı oluşturmuştur: *bakçan olur-* ve *bikçanka olur-*. EUyg. *bakçan olur-* yapısı, yardımcı fiilin ‘yerine getirmek’ gibi kavram alanlarını işaretleyebildiğinden birinci anlamından doğrudan uzaklaşarak “deyimleşmiş birleşik fiiller” kategorisi altında değerlendirilebilir. Bunun yanında EUyg. *bikçanka olur-* yapısındaki yardımcı fiil ise isme gelen yönelme ekinin de etkisiyle doğrudan asıl anlamda ‘oturmak, yerleşik olmak’ biçimlerinde değerlendirilebilir. EUyg. *bikçan* sözcüğünün anlamı ‘inziva’ olarak kabul edildiğinde ‘inzivaya oturmak’ yani ‘inzivaya girmek’ kavram alanlarını işaretler. Bunun yanında EUyg. *bakçan bol-* yapısı da yine aynı minvalde değerlendirilebilir. Yapı, ‘inzivada olmak’ kavram alanından ‘inzivaya çekilmek, girmek’ kavram alanlarına geçiş sağlamıştır. Bununla birlikte EUyg. *bakçan* sözcüğüne verilen anlamlardan biri olan ‘yağmur mevsimi inzivasına riayet eden biri’ anlamı da bu noktada değerlendirilebilir. Bu bakımdan ‘yağmur mevsimi inzivasına riayet eden biri olmak’ yani ‘inzivaya girmek’ gelişimi izlenmiş görünmektedir.

Gezgin yaşamdan yerleşik düzene geçiş arasında bir köprü vazifesi gören “yağmur mevsimi inzivasi” aynı zamanda Budizm’de manastır kurumlarının yerleşik bir hâl almasına da zemin hazırlamıştır. Başlangıçta gezgin bir hayat tarzı benimseyen Budist keşişler, Buddha’nın yağmur mevsimi boyunca bir ikamette kalmayı zorunlu kılan tebliğinden sonra yerleşik bir düzen kurmaya başlamışlardır. Bu yerleşik düzen, bir yağmur mevsimi süresince yani üç ayla sınırlı kalmış gibi görünmekle birlikte sonraki dönemlerde yerleşik düzenin olanak ve rahatlığından vazgeçmek istemeyen keşişlerin artık yerleşik manastır kurumunu oluşturmalarıyla düzenli bir hâle gelmiştir. Ritüel, Budizm’e diğer Hint dinî inanışları aracılığıyla geçmiştir. Başlangıçta sosyal bir baskı olarak ortaya çıkmış gibi görünse de aslında temelde Budizm’in önemli yeminleri arasında yer alan “zararsızlık” ve “şiddetsizlik” idealleri doğrultusunda “öldürmeme” veya “zarar vermeme” ilkesi ile bağdaştırılmaktadır. Bu ilke Skr. *ahimsā* kavramı ile açıklanır. Bu kavram ve olgu, tüm Hint dinî inanışlarında ortaktır. Bu nedenle ritüel özellikle Güney Hindistan coğrafyasına ait tüm inanış sistemlerinde görülmektedir.

KISALTMALAR

Buddhistische Apokalypse: *Eine Buddhistische Apokalypse Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami-Handschrift der alttürkischen Maitrisimit* → Shimin, G., Klimkeit, H. J. ve Laut, J. P. (1998)

BTIII: *Das uigurische Insadi-Sūtra* → Tezcan, S. (1974)

BTXXVI: *Die Uigurischen Buddhistischen Kolophone* → Kasai, Y. (2008)

BTXXXVII: *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā* → Wilkens, J. (2016).

Çin. Çince

DKPAM: *Daśakarmapathāvadānamālā* → Elmalı, M. (2016)

EUyg.: Eski Uygurca

HTV: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V* → Dietz, S., Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2015)

HTIX: *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX* → Aydemir, H. (2010)

Mait.: *Maytrisimit* → Tekin, Ş. (2019)

MatsuiGrottoes: 松井太 敦煌石窟ウイグル語 モンゴル語題記銘文集成 [Uyghur and Mongol Inscriptions of the Dunhuang Grottoes] → Matsui, D. (2017).

MaueBrāhmī: *Alttürkische Handschriften Teil I Dokumente in Bhrāmī und Tibetischer Schrift* → Maue, D. (1996).

Skr.: Sanskritçe

Tib.: Tibetçe

Toh. A: Toharca A

Toh. B: Toharca B

UIII: *Uigurica III* → Müller, F.W.K. (1922)

UigSteu: *Uigurische Steuerbefreiungsurkunden für buddhistische Klöster* → Zieme, P. (1981)

ZiemeCaitya: *Caitya Veneration - an Uigur Manuscript* → Zieme, P. (2007)

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ağca, F. (2021). *Dillik ölçütlere göre Eski Uyğurca metinlerin tarihlendirilmesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B: Revised and greatly enlarged* (2.bs). Amsterdam-New York: Editions Rodopi B.V.
- Aydemir, H. (2010). *Die alttürkische xuanzang-biographie IX nach der handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert in Georg-August-Universität Göttingen* (Doctoral dissertation, University of Göttingen). Retrieved from: <https://ediss.uni-goettingen.de/handle/11858/00-1735-0000-000D-EF93-4?locale-attribute=en>
- Barua, D. (2017). The Theravāda Buddhist observance of rains retreat: A comparison with Christian lent. *Dialogue*, Vol. XLIV, 215-256. Retrieved from: <http://www.academia.edu>
- Buswell, R. E. Jr. (2004). *Encyclopedia of Buddhism volume one A-L*. New York: Macmillan Reference USA.
- Buswell, R. E. Jr. & Lopez, D. S. Jr. (2014). *The princeton dictionary of Buddhism*. Princeton-Oxford: Princeton University Press.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Csongor, D. (1952). Chinese in the Uyghur script of the T'ang-period. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2(1), 73-121. Retrieved from: <http://www.jstor.org>
- DeGraff, G. (2013). *The Buddhist monastic code II*. California.
- Dietz, S., Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2015). *Die alttürkische xuanzang-biographie V nach der handschrift von Paris und St. Petersburg sowie nach dem transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Dutt, S. (1962). *Buddhist monks and monasteries of India their history & contribution to Indian culture*. London: Allen&Unwin Book Publishers.
- Edgerton, F. (1993). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary volume II: Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā giriş-metin-çeviri-notlar-dizin-tıpkıbası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın doğuşuna*. İstanbul: Kalcı Yayınevi.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation a functional approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary second edition revised & enlarged*. Shanghai-London.
- Guanghua, W. (2002). *汉字英释大辞典 Chinese characters dictionary with English annotations*. Shanghai: Shanghai Jiaotong University Press.

- Güzeldal, Y. (2019). Hint kökenli dinlerde manastır yaşamı ve tekke hayatı. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 22(43), 55-84.
- Irons, E. A. (2008). *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Infobase Publishing.
- Jhonston, W. M. & Kleinhenz C. (2000). *Encyclopedia of monasticism volume 1&2*. London-New York: Routledge.
- Kasai, Y. (2008). *Die Uigurischen Buddhistischen kolophone*. Turnhout: Brepols.
- Kasai, Y. (2015). Sanskrit word forms written in Bhrāmī script in the Old Uyghur Buddhist texts. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 38, 401-422. <https://doi.org/10.2143/JIABS.38.0.3134550>
- Kasai, Y. & Ogiwara H. (2017). *Die Altuigurischen fragmente mit Brāhmī-elementen*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Lewis, T. (2016). A history of Buddhist ritual. In J. Powers (Ed.), *The Buddhist world* (pp. 318-337). London-New York: Routledge.
- Lopez, D. S. Jr. (2017). *Hyecho's journey: The world of Buddhism*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Maue, D. (1996). *Altürkische handschriften teil 1 dokumente in Bhrāmī und Tibetischer schrift*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Maue, D. (2015). *Altürkische handschriften teil 19 dokumente in Bhrāmī und Tibetischer schrift teil 2*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Matsui, D. (2017). 松井大 敦煌石窟ウイグル語 モンゴル語題記銘文集 [Uyghur and Mongol inscriptions of the Dunhuang grottoes]. In D. Matsui & S. Arakawa (Eds.), 敦煌石窟多言語資料集成 [multilingual source materials of the Dunhuang grottoes] (pp. 1-162). Tokyo: Research Institute for Languages and Culture of Asia and Africa.
- Monier-Williams, M. (1889). *Buddhism: In its connexion with Brahmanism and Hinduism and in its contrast with Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moriyasu, T. (2004). *Die geschichte des uigurischen Manichäismus an der Seidenstraße: Forschungen zu manichäischen quellen und ihrem geschichtlichen hintergrund*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Müller, F.W.K. (1922). *Uigurica III: Uigurische Avadāna-bruchstücke (I- VIII)*. Berlin.
- Ohnuma, R. (2007). Mother-love and mother-grief: South Asian Buddhist variations on a theme. *Journal of Feminist Studies in Religion*, (23)1, 95-116. Retrieved from: <http://www.jstor.org>
- Özbay, B. (2019). *Huastuanıft Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Prebish, C. S. (2002). *Buddhist monastic discipline: The Sanskrit Prātimokṣa Sūtras of the Mahāsāṃghikas and Mūlasarvāstivādins*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Ruji, N. & Zieme, P. (1996). The Buddhist refuge formula. An Uigur manuscript from Dunhuang. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 6, 41-56. Retrieved from: <http://www.turkdilleri.org>
- Sadakata, A. (1997). *Buddhist cosmology philosophy and origins* (G. Sekimori, Çev.). Tokyo: Kōsei Publishing.
- Shimin, G., Klimkeit, H. J. ve Laut, J. P. (1998). *Eine Buddhistische apokalypse die höllenskapitel (20-25) und die schlußkapitel (26-27) der Hami-handschrift der altürkischen Maitrisimit: Unter einbeziehung von manuskriptteilen des textes aus Sänjim und Murtuk*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Shōgaito, M. (1978). 古代ウイグル語・におけるインド来 源借用語の導入経路について [On the routes of the loan words of Indic origin in the Old Uigur language]. *アジア・アフリカ言語文化研 [Journal of Asian and African Studies]*, 15, 79-110. Retrieved from: <http://repository.tufs.ac.jp/bitstream/10108/21664/1/jaas015004.pdf>

- Soothill, W. E. & Hodous, L. (1975). *A dictionary of Chinese Buddhist terms*. Taipei: Ch'eng Wen Publishing Company.
- Strong, J. S. (2009). *The Buddha: A beginner's guide*. Oxford: Oneworld Publications.
- Şirin User, H. (2008). Köktürk ve Ötüken-Uygur yazıtlarında 'imar etmek', 'yapı kurmak', 'inşa etmek' kavramları. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 125-148.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig die uigurische übersetzung eines werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-schule 2. Teil: Analytischer und rückläufiger index*. Berlin: Akademie Verlag.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca metinler II Maytrisimit Burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidaı bir dram*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tezcan, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra: Mit 69 faksimiles auf 69 tafeln*. Berlin: Akademie Verlag.
- Tieshan, Z. (2015). 古代维吾尔语诗体故事、忏悔文及碑铭研究 *Studies of the Old Uigur verse stories, ksanti texts and inscriptions*. Shanghai: Shanghai Chinese Classics Publishing House.
- Tilakaratne, A. (2012). *Theravada Buddhism: The view of the elders*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ubeysekara, A. (2020, August 12). Significance of rains retreat (Vassa) in Theravada Buddhism [Web log post]. Retrieved from: <https://drarisworld.wordpress.com/2020/08/12/significance-of-rains-retreat-vassa-in-theravada-buddhism/>
- Wijayaratna, M. (1990). *Buddhist monastic life: According to the text of the Theravāda tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilkens, J. (2007). *Das buch von der sündentilgung edition des alttürkisch-buddhistischen Kṣanti Kılguluk Nom Bitig teil I-II*. Turnhout: Brepols.
- Wilkens, J. (2016). *Buddhistische erzählungen aus dem alten Zentralasien edition der altuigurischen Dasakarmapathāvadānamālā teil I-II-III*. Turnhout: Brepols.
- Wilkens, J. (2021a). *Uigurisches wörterbuch sprachmaterial der vorislamischen türkischen texte aus Zentralasien III. Fremdelemente band 1: eč – bodis(a)v(a)tv*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Wilkens, J. (2021b). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch Eski Uygurcann el sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Wogihara, U. (1979). *梵漢大辭典 Sanskrit-Chinese-Japanese Dictionary*. Tokyo.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada mental filler*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yi, T. (1990). *佛光大辭典第三册*. Beijing: Beijing Library Press.
- Yoshida, Y. (2008). Die Buddhistischen Sogdischen texte in der Berliner Turfansammlung und die herkunft des Buddhistischen Sogdischen wortes für Bodhisattva: Zum gedenken an Prof. Kōgi Kudaras arbeiten an den Sogdischen texten. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61(3), 325-358. <https://doi.org/10.1556/orient.61.2008.3.3>
- Zieme, P. (1981). Uigurische steuerbefreiungsurkunden für buddhistische klöster. *Altorientalische Forschungen*, 8, 237-263. <https://doi.org/10.1524/aof.1981.8.jg.237>
- Zieme, P. (2006). On some quotations in the Uyghur *Insadi-sūtra*. *Bukkyō gaku kenkyū Studies in Buddhism*, 60-61, 1-14. Retrieved from: <http://www.academia.edu>
- Zieme, P. (2007). Caitya veneration - an Uigur manuscript with portraits of donors. *Journal of Inner Asian Art and Archaeology*, 2, 165-172. <https://doi.org/10.1484/J.JIAAA.2.302558>